

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Táňa Horáková

Studijní rok 2009/2010

Česká filologie

**POEZIE JIŘÍHO PIŠTORY
(Poetry of Jiří Pištora)**

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, PhD.

Olomouc 2010

Děkuji Mgr. Janě Kolářové, PhD. za vedení magisterské diplomové práce, za podněty, připomínky i podporu, které se mi od ní dostávalo.

Prohlašuji, že jsem předkládanou magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedenou literaturu. Tato práce má rozsah 108 547 znaků.

Táňa Horáková

V Praze dne 5. května 2010

Anotace

Tato práce se věnuje básnickému dílu Jiřího Pištory - jeho publikovaným i nepublikovaným básním. Jejím základním cílem bylo provést analýzu nejčastěji se objevujících témat a motivů a zjistit, zda u nich dochází k výrazným motivickým posunům.

Tematicko-motivická analýza prokázala, že Pištora byl spíše básníkem monotematickým a k motivickým posunům v jeho poezii docházelo minimálně. Jeho poezie tvoří uzavřený celek bez výraznějších tematických a motivických proměn. Nejdůležitějšími motivy, ke kterým se Pištora neustále navracel, byl čas, existenciální úzkost, samota a vzpomínky.

Jde především o lyriku reflexivní, existenciální, přírodní a milostnou. Pištoraův charakteristický lyrický subjekt reflektuje svou vrženost do světa, neovladatelný čas a osud.

Klíčová slova: Jiří Pištora – básnická generace 60. let – tematicko-motivická analýza
– motiv času

OBSAH

Úvod	7
1. Básnická generace 60. let	9
1.1. Generace sirotků	10
1.2. Časopis Tvář	11
2. Hodiny v řece	14
2.1. Přírodní lyrika	14
2.2. Existenciální lyrika	17
2.3. Milostná lyrika	19
3. Země přibližných	21
3.1. Existenciální motivy	22
3.2. Milostná lyrika	23
3.3. Motiv války, motiv smrti	25
3.4. Země přibližných	26
3.5. Aluze	27
4. Mezery v paměti	30
4.1. Toulky minulostí	30
4.2. Svět plný úzkosti	32
4.3. Milostná vyznání	33
4.4. Dodatek	34
4.5. Barevné imaginace	35
5. Druhý Oldřich Mikulášek?	38
5.1. Přírodní lyrika	39
5.2. Milostná lyrika	41
5.3. Existenciální lyrika	43
6. Básně z pozůstalosti	46
6.1. Písňové texty	49
Závěr	54
Příloha č. I - Soupis pozůstalosti LANPP.....	57
Bibliografie	62
Příloha č. II – CD: Básně z pozůstalosti (Literární archiv Památníku národního písemnictví)	

„Vzpomínám si na Jiřího Pištoru jako na velice krásného muže vzhledu mladého římského senátora, ovšem s černými brýlemi. Vzpomínám si na jednu naši společnou noc ve Vysokých Tatrách. Pili jsme víno a asi ve 3 hodiny po půlnoci jsme vyšli ven. Tatranské štíty zářily pod hvězdami. „Půjdem až tam nahoru!“ rozhodl se Jiří P. a dalo mi značnou práci přesvědčit ho, že v jeho městských botkách by nedošel ani k dolní hranici lesa.“

Vladimír Páral

ÚVOD

Jiří Pištora patřil bezesporu k předním osobnostem mladé poezie počátku 60. let minulého století. Ač jeho jméno není známo široké čtenářské obci, o to více je dnes ceněno literárními znalci a básníky. Přestože je autorem pouze tří publikovaných básnických sbírek, z nichž první vyšla roku 1961 a poslední mohla být publikována až po jeho smrti, v Londýně roku 1984, jeho poezie zanechala v české literatuře výraznou stopu.

Svou básnickou prvotinu *Hodiny v řece*, kterou vydal Československý spisovatel, věnoval Jiří Pištora Oldřichu Mikuláškoví. Druhou sbírku s názvem *Země přibližných* vydala Mladá fronta o čtyři roky později, tedy v roce 1965, a jejím redaktorem v edici současné poezie *Cesty* byl Ivan Diviš. Verše z pozůstalosti z let 1966 - 1970 uspořádal Jiří Gruša a vydal pod názvem *Mezery v paměti* v roce 1984 jako první svazek básnické řady Kra v rámci edice Rozmluvy v Londýně. Druhé vydání této sbírky vyšlo jen s drobnými opravami v edici Květy poezie v nakladatelství Mladá fronta v roce 1993.

Diplomová práce si klade za cíl pohlédnout na Pištorovu poezii jako na celek a pokusit se vysledovat tematické a motivické posuny, ke kterým v jeho poezii dochází. Cílem je vyzdvihnout ty motivy, které Pištorově poezii dominují a potažmo ji také scelují. Do analýzy jsou zahrnuty i texty, které jsou v současné době v držení Památníku národního písemnictví v Praze a které nebyly doposud oficiálně publikovány.

Jiří Pištora vstoupil do literatury na počátku 60. let a od samého počátku patřil k autorům, kteří ve svých básních předkládali čtenářům osobité vnímání světa. Byl u zrodu časopisu Tvář a po jeho zastavení byl redaktorem Sešitů. Kromě poezie se Pištora věnoval psaní článků, fejetonů a povídek, jež byly publikovány především časopisecky. Publikoval v mnoha dalších literárních, dětských i jiných časopisech: Červený květ, Host do domu, Tvář, Sešity, Literární noviny, Listy, Signál, Plamen atd.

Vzhledem k časovému zařazení Pištorova debutu začleňujeme do práce kapitoly se stručným pojednáním o dané době a autorech, jež ve stejné době zahájili svou publikační činnost. Díky tomu, že Pištorova poezie byla, a částečně stále je, srovnávána s poezií Oldřicha Mikuláška, je zařazeno okrajové srovnání Pištorových básnických textů s básněmi Oldřicha Mikuláška. Hlavním cílem práce je ale rozbor básnických textů Jiřího Pištory.

Základ práce tvoří tematicko-motivická analýza, jejímž cílem je vytyčit výrazné motivy, které jsou „základním stavebním kamenem“ Pištorovy poezie, a posoudit, zda u nich dochází k výrazným proměnám, či naopak zůstávají neměnnými. Největší pozornost je věnována motivům času a motivům existenciálním. Soustředíme se rovněž na přírodní a milostnou lyriku.

1. BÁSNICKÁ GENERACE 60. LET

Období šedesátých let se v české literatuře vyznačuje početnou skupinou mladých básníků. Jedná se o autory narozené krátce před válkou či v době protektorátu, kteří od konce padesátých let a na začátku šedesátých vstupovali do literárního života. Pro tyto autory byla válka spíše jen vzpomínkou, přesto do života některých z nich vstoupila hlouběji. Tak tomu bylo i u Jiřího Pištory, jehož otec byl popraven v Pardubicích za heydrichiádu. Tato ztráta Pištora hluboce zasáhla a poznamenala ho do časů budoucích, což se promítá i v jeho verších.

Mladí autoři měli v té době cestu otevřenou a nakladatelství Mladá fronta pro ně zřídilo samostatnou edici nazvanou *Mladé cesty*, Československý spisovatel přichystal almanach *Mladé víno* (1961) a v roce 1963 vychází v Brně *Almanach Tvář* věnující se tvorbě mladé generace.

Kromě Jiřího Pištory mladou básnickou generaci šedesátých let představovali například Josef Hanzlík, Petr Kabeš, Karel Tomášek, Ivan Wernisch, Jiří Gruša, Antonín Brousek, Marie Červenková aj. Nejsilnější roky z hlediska počtu vydaných debutů jsou léta 1961, 1963, 1964–1969. Ostatní ročníky jsou z tohoto hlediska o něco slabší, ale počet vydaných debutů je přesto v průměru kolem pěti ročně.¹

Jiří Holý charakterizuje generaci mladých autorů 60. let jako skupinu lidí, která již nebyla formována zážitkem války natolik jako jejich předchůdci, tj. mezigenerace básníků Května, a také jako skupinu lidí, která se neúčastnila únorového převratu ani na straně vítězů, ani poražených. V letech dozrávání se podle Holého střetli s krajním stalinismem, a proto jich převážná část byla ušetřena iluzí. V dílech těchto mladých autorů tedy nenajdeme patos ani sebedůvěru. Jejich díla se podle Holého nesnaží proměnit svět, spíše jim jde o to prožít ho. Dále jejich vnímání hodnot přirovnává Holý částečně i k válečné generaci (např. k Ortenovi), spojuje je i zájem o existenciální polohy života, o dílo Holanovo, Halasovo, Demlovo atd.²

Zdeněk Kožmín a Jiří Trávníček ve své publikaci *Na tvrdém loži z psího vína* zmiňují poprvé Pištoraovo jméno v kapitole věnované 50. létům, když hledají odpověď na otázku, kterou si již v polovině 60. let v Hostu do domu položil Václav Černý: „Jak

¹ Křivánek, Vladimír: *Kolik příležitostí má báseň*. Brno: Host, 2007.

² Holý, Jiří: Generace 60. let. *Česká literatura*, 1996, roč. 44, č. 2, s. 146-159.

máme stanovit hranici, která by vymeziła tu skupinu lidí, kteří tvořili podstatný pohyb roku 1956 a dále?“

K takovým autorům, jako jsou například Jan Skácel, Miroslav Holub, Jiří Šotola či Karel Šiktanc, lze podle Kožmína a Trávníčka volně přiřadit i Jiřího Pištoru, což by potvrzovalo slova Václava Černého, že básnická vlna 1956 přibírala k sobě mnoho talentů mladších.

Jak uvádí Kožmín s Trávníčkem, přestože byla šedesátá léta ve znamení větší volnosti a svobody, nežli léta předcházející, nebyl nástup nejmladší básnické generace snadný a bezproblémový. První analýzy této skupiny básníků narozených ve 40. letech přinášel časopis Tvář.

Generaci šedesátých let se též věnuje Karel Milota ve svém článku *U hranic staré a nové poezie*, ve kterém se mimo jiné zaobírá Pištorovou druhou básnickou sbírkou *Země přibližných*. Upozorňuje na to, že nástup této generace (básnické vlny), nebyl v historii naší poezie v podstatě ničím výjimečným, že byl pouze: „*dalším přechodným obdobím, po květnácké periodě už druhým*“.³ Dále poukazuje na fakt, že někteří z vůdčích autorů „mladé poezie“ pokračují v psaní jen ze setrvačnosti a jejich poezie je neměnná. Jiní podle Miloty prochází určitou změnou a vývojem, který nelze definovat, ale podle Miloty vyplývá z nazírání na jejich vlastní poezii a přeměnou jejich vlastních představ o „*povaze a postavení básnické tvorby*“.⁴

Celkově je označení „mladá poezie“ pro Milotu jakousi „publicistickou nálepkou“, kterou lze aplikovat na větší část mladé básnické generace, které se podařilo sebe a svou poezii zvýraznit natolik, aby se stali jakýmsi zástupným pojmem za generaci celou. Přesto však lze podle Miloty objevit básníky, kteří „*díky své osobní a skupinové aktivitě a díky době vydání prvotin bývají obecně řazeni dokonce k reprezentativním zjevům mladé poezie*“.⁵ Za jednoho z nich pokládá i Jiřího Pištoru.

1.1. Generace sirotků

Básnické generaci šedesátých let se věnuje ve svém článku *Generace sirotků* i Marie Langerová. Langerová píše, že „*v tomto náporu nové tvorby, která ovšem byla*

³ Milota, Karel: *U hranic staré a nové poezie*. *Plamen*, 1966, č. 5., s. 145-148.

⁴ Tamtéž

⁵ Milota, Karel: *U hranic staré a nové poezie*. *Plamen*, 1966, č. 5., s. 145-148.

*jak co do generační rozlohy, tak i co do poetik značně disparátní*⁶, se na počátku šedesátých let objevily takové básnické sbírky, které znamenaly přechod od poetiky básníků Května k hledání nového výrazu, nových témat a hledisek. V tomto období podle ní sehrála významnou roli například sbírka *Lampa* Josefa Hanzlíka. Podle Langerové to bylo především pro její senzibilní předmětnost, emotivnost, dětsky důvěrný, ale přesto úzkostný, válečnými osudy šokovaný pohled na svět. Vzpomínky na mrtvé a válku se však objevují i v dílech mnoha dalších autorů, nejen básníků (například Vlastimila Miloty, Václava Honse, Antonína Přídala, Vladimíra Kafky aj.).

Podle Langerové je tedy pro básníky šedesátých let typická smyslovost spojená s potřebou uchopení vnějšího světa, která postupně přenechává místo reflexi a průzkumům básnického jazyka. Také tematizace jazyka a výstavby alegorických světů se stává pro generaci těchto autorů příznačná. Potřeba vrátit slovu plnohodnotný význam je podle Langerové také jedním z důvodů, proč se mladí básníci přiklánějí k poezii Jiřího Ortena, Františka Halase, Oldřicha Mikuláška či Vladimíra Holana. Mladí básníci tedy hledají jazyk, který má být na jedné straně „novým materiálem“, na straně druhé má být schopen vytvořit svébytný svět poezie.

Ve svém článku se zaobírá Langerová i dílem ostatních básníků, jako např. Jiřího Gruši, Ivana Wernische či Zbyňka Hejdy. Poezie Jiřího Pištory je pro ni poezií „*černých minut, krutých snů a drásavých aluzí*“⁷, čímž podle Langerové dává vyniknout jakési mlčenlivosti snových krajin a vizuální kvalitě básnického obrazu.

1.2. Časopis Tvář

Časopisu, kolem kterého se soustředila většina mladých básníků počátku 60. let, se ve své studii *První kroky časopisu Tvář a básnické debuty z počátku 60. let* věnuje Dobrava Moldanová. Podle ní byla první čísla časopisu Tvář odlišná od těch, kterými se staly ve druhé fázi svého vývoje, tedy v době, kdy byl jejich prominentním autorem Václav Havel. Na počátku byl podle Moldanové časopis výrazně generační a silně vázán zejména na básnické debuty z počátku 60. let. Upozorňuje ale také na to, že se tato mladá generace v letech sedmdesátých a osmdesátých jako by rozplynula. Důvody

⁶ Langerová, Marie: Generace sirotků. *Tvar*, 1999, roč. 2, s. 4-5.

⁷ Tamtéž

spatřuje Moldanová v mimoliterární oblasti; na vině je podle ní normalizační útlak a následná masová emigrace.

Podle Moldanové se první signály nové generační vlny projevovaly už na přelomu 50. a 60. let, kdy se objevily debuty Jiřího Pištory, Jany Štroblové, Jiřího Gruši, Josefa Hanzlíka a jiných. Vlastně i díky ohlasu, který si tyto sbírky vysloužily, byl založen časopis Tvář. Podle Moldanové měl tento časopis pro „mladé“ vyplnit především mezeru po zlikvidování jiného časopisu pro mladou literaturu, Května.

Do čela redakce Tváře se dostal básník František Vinant a jako redaktori byli ustanoveni básníci Jiří Pištora a Jiří Gruša. Programovým textem časopisu byl článek nazvaný *Tvář Tváře* a jeho autorem byl Jiří Gruša. Přihlásil se v něm k zavrhanému experimentu v umění a formuloval svou představu o společenské funkci umění. I v dalších číslech Tváře jsou podle Moldanové příznačné úvodníky a programové stati zamýšlející se nad přerušenu kontinuitou české literatury.

Od poloviny ročníku se v časopise objevují zamyšlení nad časopisem samým. Nicméně z odstupu let, která od těch dob uplynula, je třeba spolu s Moldanovou říci, že to, co prezentovala Tvář v prvních číslech prvního ročníku, naznačovalo, že se hlásí ke slovu generace, která nebude konformní se stávající kulturní politikou. Je jí také nutno přiznat, že to byla generace, která svou „tvář“ hledala poměrně těžko. Taktéž se od poloviny ročníku začíná v Tváři uplatňovat skupina, která posléze časopis převzala a s nově ustaveným redakčním kruhem se již definitivně vzdálila časopisu „pro mladou literaturu“. Vydávání Tváře bylo nakonec z politických důvodů v roce 1965 pozastaveno.

V druhé části článku se autorka vrací k mladým básnickým debutům. Připomíná, že počet těchto debutů byl rekordní, ale že v žádném případě nereprezentovaly pouze jednu generaci; uvolněná politická atmosféra umožnila například i některé opožděné debuty (Jan Zábřana, Emil Juliš). Podle Moldanové dělali mladí básníci své první kroky pod patronací časopisu Květen, často uhranuti poetikou poezie všedního dne a jejím tázáním se po smyslu věcí „všedních“. Jejich životní postoj však spíše vypovídá o úplně jiném pocitu, než byl ten generace květnácké, převládá touha vymknout se, osvobodit se a očistit okolní svět. Mladí autoři odmítali představu, že přišli k hotovému a že jim zbývá jen být vděční. *„Čím dál tím méně byli přesvědčeni, že svět, v němž žijí, je nejlepší z možných světů, že odstranil nesvobodu a nerovnost, a cítili potřebu toto*

poznání formulovat po svém, bez ohledu na okolnosti, na společenská tabu, v míře, která odpovídala jejich poznání.“⁸

Podle Moldanové tedy nebyli mladí básníci lidé, kteří by věřili, že systém lze reformovat zevnitř, jak o to usilovala generace Května, ale chtěli se od něj odpoutat. Vyslovili jen pocit, který byl pouze rozostřený. Na druhé straně však Moldanová poukazuje na fakt, že byli v tomto směru od února 1948 prvními, kteří se o něco takového pokusili. Našli si své spojence mezi těmi, kteří byli v padesátých letech umlčeni, a díky tomuto spojení se velice rychle profilovali. Také díky tomu „pomohli české kultuře k její kompletnosti: stali se mostem mezi vyobcovanou částí české literatury a literaturou, která v šedesátých letech vznikala“.⁹

⁸ Moldanová, Dobrava: První kroky časopisu Tvář a básnické debuty z počátku 60. let. *Host*, 1996, č. 6., s. 39.

⁹ Tamtéž

2. HODINY V ŘECE

Jiří Pištora zaujal českou veřejnost již svou první sbírkou *Hodiny v řece*, která byla vydána v Československém spisovateli v roce 1961. V pozdní prvotině rozpoznáváme básníkovu tendenci klást sobě i svému okolí otázky týkající se podstaty lidského bytí a neschopnosti ovlivnit svůj osud. Cestu k jejich možnému zodpovězení Pištora spatřoval především ve věcech zdánlivě prostých, přesto však zásadních.

Dušan Karpatský roku 1962 píše o sbírce: „*Knížku Jiřího Pištory Hodiny v řece by si povinně měli přečíst všichni, kdož nad nejmladší českou poezií ještě dříve, než začala upevňovat své nové pozice, pozvedají varovně, nabádavě ukazováček. Nad ní stejně jako nad Lampou Josefa Hanzlíka by pochopili, že to, co za tím představuje nejmladší básnická generace u nás vcelku anebo alespoň ve svých nejlepších představitelích, není hraní si na básničky, ale první vážný a odpovědný krok k opravdové poezii.*“¹⁰

Už samotný název sbírky *Hodiny v řece* předurčuje tematický a motivický rozsah celé sbírky. Existenciální pocity, melancholie a neschopnost uchopit čas; to všechno jsou prvky, které sjednocují báseň za básní.

Ve verších Jiřího Pištory ožívá příroda a lyrický subjekt hledá odpovědi na otázky o podstatě našeho života a našeho souznění s přírodou. Většinu básní provází existenciální stísněnost, která je vyvolána bolestivými vzpomínkami a obavami z budoucnosti člověka i země. Celá sbírka se nese ve znamení hlubokých duševních rozpoložení, ozvěn lidského srdce a intimních zpovědí.

2.1 Přírodní lyrika

Pištorovy verše jsou často plné přírodní symboliky. Přírodní scenérie zjemňují celkový tón spíše temněji laděné poezie, zároveň však dávají prostor k výrazné barevné imaginaci a srovnání přírody s člověkem. „*Za tenhle podvečer, / za žluté víno, které stáčí jez / a nahým pádem nebi čaruje, / jsme létům v lípách / zodpovědmi my.*“¹¹ Oblíbenými z flóry jsou ve verších topoly, osiky, slunečnice. Ty jsou často personifikovány a metaforizovány („*topol, hrudní koš se srdcem měsíce*“).

¹⁰ Karpatský Dušan: Svět kvůli naději. *Plamen*, 1962, č. 2, s. 113-114.

¹¹ Pištora, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 18.

Pištora si pokládá otázky, zdali jsme schopni se s přírodou sžít, zda jsme schopni respektovat přírodní zákony a zda jsme my součástí přírody či příroda je součástí nás. Příroda se pro něj stává místem k inspiraci i meditaci: „*Za cestou vyšlo pole lun. /...Najednou ani není o čem dýchat, / natož / mluvit dál.*“¹² Touží po splynutí s přírodou: „*Tak je mi krásně, / že bych se dal k ptákům. / A nebo k dešti, / který odlévá tě / a smí ti dlouho stékat vráskami.*“¹³

Ve svých verších rád zachycuje především podzimní přírodu, která tak koresponduje s melancholií lyrického subjektu. To podzim nese v korunách stromů vzpomínky a tíži osudu. Šumění lesů a trávy je hudbou vnitřních pocitů a z maliní vznikají „*písmena nejkrásnější básně.*“ Lidská bolest je reflektována prostřednictvím dění v přírodě: „*najednou člověk jenom padá, / pomalu padá za svým stínem, / je slyšet slunečnice, / ticho samá lež, / i těžký osud dýně, / v níž oblak nocuje.*“¹⁴

I další motiv Pištorovy poezie, motiv „vzletu“, souvisí s přírodou, neboť právě stromy se mohou dotýkat nebes a promlouvat s hvězdami, které jsou tichými pozorovateli lidských osudů: „*To člověk někdy umí kořeny / a nemít ruce, / větví by položil / na správnou hvězdu / tiché / lidské jméno.*“¹⁵ Takto na Pištoru vzpomíná jeden z jeho spolužáků z Filozofické fakulty v Olomouci Miroslav Kubíček: „*Naše první duchovní setkání se odehrálo pod topoly – byla to první naše společná láska...*“¹⁶

„A voda, hmota tolik let, / najednou stávala se někým, / kdo ožil / zešítet.“

Voda, vítr, oheň – zřejmě nejčastější motivy živlů v Pištorových básních. Protikladem těmto motivům jsou motivy symbolizující kontrast přírody s výtvořím člověka (železo, zdi, dlažba aj.). A tak se mění i prostředí básní, střídají se popisy přírody s popisy města, které ale neztrácí na kráse. Tyto motivy, především však motivy zdí, souvisí ponejvíce s existenciálními pocity a představují osamocení člověka, jež si před okolním světem staví ochrannou zeď. Oživit neživé a zbourat silné zdi však dokáže láska: „*umělas dostat rovnou z kamene / cuknutí svalů, / všechnu jeho krev / zbořit v svých rukou, / vyrvat zemi pramen / a z březnového nebe / srazit ptáka...*“¹⁷

¹² Tamtéž, s. 22.

¹³ Tamtéž, s. 68.

¹⁴ Tamtéž, s. 22.

¹⁵ Tamtéž, s. 59.

¹⁶ Kubíček Miroslav: Autorské osudy. *Internetový časopis Texty*, 2004, č. 35. Dostupný z WWW: <http://www.inext.cz/texty>.

¹⁷ Pištora, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 51.

Velmi častá je také personifikace přírodních živlů, i když otázkou zůstává, do jaké míry se jedná o personifikaci. Voda (popř. řeka) či vítr představují v podstatě živou přírodu. Pro Pištoru je ale i dřevo živým nástrojem přírody. Nerostou snad stromy, nevyrábí se ze dřeva tolik potřebného pro člověka? („*I nejsmutnější dřevo jménem plot*“) Stejně jako dřevo ožívá, tak pro Pištoru i stárne, podléhá času podobně jako člověk. Naproti tomu se například motiv železa stává stabilní konstantou: „*ted' padá slunce střemhlav do kolejí / a neví, / neví o nich nic / než železo.*“¹⁸

Přírodní personifikace často doprovázejí melancholické metafory. V básni *Některý večer v říjnu* je podzim místo obvyklého přirovnání ke stáří představován depresí a trýzní duše.

Dřevo a voda jsou v Pištorově poezii atributy života a zachyceny jsou i jejich proměny. Hudba stromů, listů, větru, dále člověk a jeho sepětí se zemí, „*list padne na listí a zní to, jako když praská v kloubech světla*“, síla toku vody, která odnáší vše, co zkrří cestu, to vše hraje pro Pištoru důležitou roli. Dřevo i voda se také často metamorfují v neživé věci kolem nás, dřevo v práh, plot či bidlo; stávají se ale stejně tak i adjektivy, které jsou mnohdy na první pohled přiřazovány metaforicky k věcem, ke kterým primárně nepatří: dřevěná pravda, dřevěný klam aj.

Přírodní živly jsou něčím, bez čeho by příroda, potažmo ani člověk, nemohla existovat: „*Kdyby se jednou prostě domluvily, / že dovanou, / svět by byl ráno / prázdná luna... / ...Kdyby se tohle všechno stalo / dětem a pampeliškám, / jak bychom teprv milovali vítr!*“¹⁹

„*Je to poezie dynamiky a přímo v jejím středu je odpor proti staticnosti, ztrnulosti a znehybnění*“²⁰, píše Dušan Karpatský ve své recenzi *Svět kvůli naději* z roku 1962.

Výraznou symboliku v sobě bezesporu nese i hojně užívaný motiv ptáka. Kromě tradičních významů volnosti, svobody a nespoutanosti se pták v Pištorových básních proměňuje také v srdce, a to v srdce lyrického subjektu. „*Sdělnost myšlenky je spojena se silným citovým podnětem hlavně v tom, že metafory a přirovnání pracují s neotřelými spojeními, jejichž základem jsou na druhé straně věci důvěrně známé, že obrazy jsou zjitřené smyslově, že personifikace, jichž je užito, navozují vjem pohybu atd.*“²¹

¹⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁹ Tamtéž, s. 63.

²⁰ Karpatský, Dušan: *Svět kvůli naději*. *Plamen*, 1962, č. 2, s. 113.

²¹ Tamtéž, s. 113.

Často jsou zmiňováni kolibříci, kteří jsou obrazem tlukoucího srdce člověka. Křídla dává člověku i milostný cit: „*Tak je mi krásně, / že bych se dal k ptákům.*“²²

2.2. Existenciální lyrika

„A vinen časem / je jen kalendář.“

Existenciální tíseň a snaha postihnout podstatu lidského bytí jsou charakteristickými rysy Pištorovy poezie. Projevují se opakováním otázek, které iniciuje sám lyrický subjekt a které mnohdy přesahují schopnost lidského vnímání. Odpovědi na některé z nich vyvolávají pocity zbytečnosti, marnosti lidského konání a nihilismu: „*Zeptej se slunce, kam jde / ...Podívej se ještě a zeptej se listí, / kam padá. / Zeptala jsem se a listí mi řeklo: / Padám, / jen tak, / okolo tvého okna padám, / aby ti bylo šťastně líto, / že padá listí.*“²³

Další významnou otázkou, na kterou se Pištora neustále snaží nalézt odpověď, je otázka, zda existuje Bůh. A pokud ano, je zodpovědný za všechno dění v lidském světě, podléhá stejně jako my času, nebo je jeho pánem? S tímto nosným tématem polemizuje především ve stejnojmenné básni *Hodiny v řece*. „*Ale ty hodiny v řece, / pane, / od toho radši dál. // Mají tu někde chlapa s věčností, / a věčnost, pane, / pendlovky chovat na semeno, / to přece může napadnout jen vodu.*“²⁴

Podobně jako Boha však Pištora apostrofuje i měsíc srpen v básni *Ořechy*: „*My přece všichni, srpne, / máme v hrudi ořech.*“²⁵ Čtenáře však nutí dosadit místo oslovení srpne, pane. Jako by lyrický subjekt promlouval s Bohem a vyznával se z toho, že jeho duše je živá a že touží nalézt smysl života, lásku a víru.

Bůh je pro Pištora těžko definovatelnou ikonou, jeho identita je zastřená, a proto na povrch vystupují pochybnosti, kdo je Bůh: „*Kdosi, / postava stejně moudrá na tu dálku, / v plantáži dělí zemi po člověčím / v hlínu a plod / a slunce.*“²⁶

Zřejmě hlavní, již v samém názvu sbírky zmíněný motiv, motiv času, se stává dominantním ve většině básní. Stejně jako v názvu sbírky objevuje se i v názvech básní. Čas a hodiny jako symboly pomíjivosti a prehavosti jsou často zdrojem existenciálně

²²Pištora, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 68.

²³Tamtéž, s. 15.

²⁴Tamtéž, s. 33.

²⁵Tamtéž, s. 16.

²⁶Tamtéž, s. 24.

stísněných básnických obrazů. „*A odpovědnost člověka za svět, to je odpovědnost za každý okamžik, za všecko, co míjí, neboť každý okamžik života v sobě chová alternativu kladu a záporu a každý se děje pouze jednou, je třeba riskovat prohru, chce-li člověk vyhrát.*“²⁷

Všechno na zemi včetně nás samých podléhá času, jako by čas byl neomezeným vládcem. Ne Bůh, to čas řídí naše životy. S časem dokáže pak soupeřit snad pouze přírodní živel v podobě vody: „*a voda, / voda to pořád bere do ruky*“.²⁸ Snad pro její nespoutanost, nezkrotnost, nepředvídatelnost a sílu. Za zamyšlení stojí i samotný název sbírky *Hodiny v řece*. Jde o spojení symbolu času a přírodního živlu v podobě vody, tedy spojení dvou Pištorových typických motivů. Pohyb v síle, spojení síly a moci. Hodiny ovládají člověka, voda přírodu.

Čas je pro Pištora především synonymem ztráty, neschopnosti pozměnit svůj osud a uvědoměním si vlastní smrtelnosti. Zajímavá je též velmi častá časová neurčitost, která se v jeho básních objevuje: „*kdyby se jednou prostě domluvily*“, „*některý večer v říjnu*“, „*je právě o půl nebe po dešti*“. Hojně je užíváno i spojení „*nic než*“, kterým jako by Pištora sděloval jen prosté věci, které pro nás na první pohled nemají žádný význam. Na pohled druhý jsou to ale věci, které tvoří podstatu všeho.

Jak bylo řečeno, čas hraje v Pištorových básních stěžejní úlohu, skládá se z věcí „*malých*“ v podobě každodenních činností, ale i těch „*velkých*“, „*ze kterých se stávají dějiny*“. Zároveň však představuje i rozkol mezi skutečným a neskutečným; „*a možná to tak bylo / a možná jinak*“, budoucností a minulostí.

Nasadě v souvislosti s motivy času je i paralela mezi hodinami, člověkem a také Bohem. Hodiny jsou složitý stroj jako člověk a odměřují všem stejně spravedlivě – podobně jako Bůh. Jsou neoddělitelnou součástí našich životů, nelze je ignorovat ani ovládat. Čas dává našemu životu řád a zároveň nás nutí plánovat budoucnost a vzpomínat na minulost, která je nenávratně pohřbena „*na dně moře*“: „*Víte, co je to dvacet let? / Dvacet let / je pták: / má malá depeše / z paluby Titaniku.*“²⁹

²⁷ Karpatský, Dušan: Svět kvůli naději. *Plamen*, 1962, č. 2, s. 113.

²⁸ Pištora, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 33.

²⁹ Tamtéž, s. 39.

2.3. Milostná lyrika

Již ve své první sbírce se Jiří Pištora stává básníkem milostným. Jeho vyznání jsou spíše bolestného rázu a láska na sebe bere podobu lítosti. Bolest vychází především ze ztráty lásky a odchodu milované ženy.

To však neznamená, že láska nejsou také prosté věci, které nás obklopují, které považujeme za samozřejmé a jejichž skutečnou krásu si uvědomujeme až ve vzpomínkách. Vykoupením z existenciální stísněnosti a strachu je vztah dvou lidí a jejich vzájemná láska. Láska je ale i tak něčím křehkým, co je třeba chránit: „*Copak ji můžeš nosit rozepnutou / i nás / i tuhle tmou / i svoji lásku nosit rozepnutou / a jen tak přes ramena, / připravená / shodit to a běžet – kam?*“

Lásku Pištora spojuje rovněž s básnickou inspirací, láska iniciuje vznik básně: „*Od oné neděle / mi po všech básních chodíš v botách*“ nebo „*holýma rukama ti spletu z maliní / písmena nejkrásnější básně*“, či „*jako jsi zasklena / i ty / v každém verši mém.*“

Všem milostným básním dominuje báseň *Stisk*. Je psána formou dialogu a z hlediska motivu času je tolik typickým ohlédnutím, rekapitulací. „*Jsem rád, / protože jsme spolu viděli slunce a města, / protože jsem tě slyšel vykřiknout, / když jsi uklouzla v peřeji. //...Otevři dveře / a řekni hvězdám, jsem ráda, / že čas byl, jak byl.*“³⁰ Zakončena je obvyklým rozchodem: „*Řekni to hvězdám, ať se rozhodnou, / kolik jich půjde s každým z nás*“³¹

K ženě se tedy lyrický subjekt vrací především ve vzpomínkách, přítomnost je pouhé přijetí reality a poddání se vůli osudu: „*Nepřišel jsem ti říci zhola nic, / co bys nečekala. / Tak nač se omlouvat, / že táhlo v suterénu, / v mém životě to taky pořád táhne...*“³² Přes melancholické ladění pramenící ze ztráty milované ženy však Pištora v žádné ze svých milostných básní na lásku nerezignuje. Pořád je pro něho silou, která dokáže člověka vytrhnout z šedi a stereotypu a zasáhnout srdce i mysl. Věřit v lásku znamená věřit v člověka a jeho sílu, a i když nás opustí, zanechává v nás nerasmazatelnou stoupu, známku toho, že jsme skutečně žili.

³⁰ Tamtéž, s. 30.

³¹ Tamtéž, s. 30.

³² Tamtéž, s. 50.

Se svou pozdní prvotinou se Jiří Pištora zařadil po bok těm autorům, kteří kladou důraz na smyslové působení díla. Sbírka *Hodiny v řece* představuje čtenáři Jiřího Pištora jako „skutečného“ básníka. Vše, co autor vkládá do veršů své prvotiny, neopouští už ani ve svých dalších sbírkách. Do jisté míry se tak stává básníkem monotematickým a vyhraněným.

Důležitými motivy pro Pištora jsou čas, přírodní živly, vzpomínky a také láska. Zajímají ho otázky lidské existence, otázky odpovědnosti člověka ke světu i k životu.

Další důležitou úlohu hraje v jeho poezii již zmiňovaná příroda. „*Je okouzlen předměty – či spíše jejich trváním v dějích, které se přes ně valí, ale i sytostí těch okamžiků, které se převalují do věčnosti, je vyhledavačem krásy života, vetknuté především v mnohotvárnost přírody. Země sice skřípe, ale zatím se stále točí.*“³³, píše o sbírce Marie Langerové. V přírodních scénériích jako by se zrcadlil celý lidský osud. Bolesti, melancholii, úzkosti, ale i radosti je příroda přítomna. Je silným spojením člověka se zemí, jejíž součástí se stává. Jen síla přírodních živlů může soupeřit se silou času.

Přes bolestné ladění sbírky a mnohdy skeptický postoj k osudu člověka i země však Jiří Pištora není básníkem smrti. Přemýšlí o boží i lidské existenci, smrti ale ponechává její tajemství. Přestože i jeho lyrický subjekt bývá mnohdy sužován, smrt mu není nikdy vykoupením. Spíše naopak, vybočením z životního koloběhu a obav jsou mu prchavé okamžiky a vzpomínky zasvěcené lásce.

³³ Langerová, Marie: Tichounké bílé malé hrůzy. *Literární noviny*, 1994, č. 28, s. 7.

3. ZEMĚ PŘIBLIŽNÝCH

Země přibližných – země, ve které bychom chtěli žít a ve které bychom našli sami sebe, země, ve které žijeme nitrem a která existuje pouze v naší mysli. Země, jež je mámivým snem i horečnatým preludem.

*„Některé hlavy, s'até hromům,
se ještě koulí
zevnitř skal.
Dál není známo, kdy se komu
koulívá zevnitř,
co kdy s'al,*

*je po bouřce.
A po neděli,
po něčem pořád
mimo nás.
Jestli je bůh,
mělo se mu to sdělit
v čas...“³⁴*

Lidské bytí není jen láska, pravda, stálá nirvána či klidná hladina, náš život je mnohem častěji plný bolesti, ztráty a nestálosti. I o tom píše Pištora v úvodní básni sbírky *Země přibližných*. Jsme součástí světa na pár chvil, jsme svědky okamžiků, které nás míjí: *„je po bouřce. / A po neděli, / po něčem mimo nás. / Žijeme v zemi přibližných, žijeme tam, kde není nic dokonalé, stálé a pravidelné.“*³⁵

Existenciální podtext, podobně jako v Pištorově pozdní prvotině, je tím, co spojuje většinu básní sbírky druhé. Pocity zmaru, deziluze, ztráty víry, osamělosti a neuchopitelnosti času, to jsou motivy, které udávají směr celé sbírky.

Dobrava Moldanová ve své studii *První kroky časopisu Tvář a básnické debuty z počátku 60. let* píše, že: *„Země přibližných je místo, kde mladý básník prožívá svůj život. Svět, který obklopuje lyrický subjekt, je nejistý, přibližný a věci jsou a zároveň*

³⁴ Pištora, Jiří: *Země přibližných*. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 9.

³⁵ Tamtéž, s. 9.

nejsou a slova znamenají něco jiného, než doslovně říkají.“³⁶ Dále uvádí, že věci, které básníka obklopují, jsou „*jakousi přeludnou krajinou, kde poetické se projevuje s krutou realitou, v níž je život devalvován a jeho smysl rozostřen.*“³⁷ Vše tedy znejistňuje základní jistoty básníka. Jako by nic nebylo pevně ohraničené a jasně definovatelné.

Pištorův svět jsou bezesné noci, vzpomínky, obavy z budoucnosti, strach z neporozumění a stavění zdí mezi sebe a okolní svět. Nahlíží na vše přes matné sklo a ve svém srdci nosí ukrytý jiný svět než ten, ve kterém žije.

3.1. Existenciální motivy

„Všechno je nejisté na hvězdě Zemi, / a z lidských věcí nejdřív naděje. / Všechno je nejisté na hvězdě zemi, / mlčím a miluji tě / a on se ptá.“³⁸

Výrazné pochyby a nejistota se v básních objevují ve spojení s vírou, s Bohem i s člověkem. Otázky týkající se smyslu stvoření a existence přináší jen další otázky nebo velmi nejisté odpovědi. Přestože se v Pištorově poezii setkáváme často s biblickými odkazy, neobjevují v ní se žádná vyznání z víry. Na vině je nejen společnost, ale duševní vyprahlost každého jedince. Přizpůsobujeme se rytmu a požadavkům společnosti, aniž bychom se jim dokázali vzepřít či o těchto principech hlouběji přemýšlet: „*celí jsme, pravda, nezemřeli*“.³⁹

Sporné otázky víry odráží slovní spojení „*jakýsi bůh*“, kterého Pištora užil v básni *Prach*. Užitím slova „*jakýsi*“ se slovem představujícím synonymum všemohoucnosti, dokonalosti a nesmrtelnosti, jako by nevyjadřoval pouze svůj vnitřní postoj k víře, ale ukazoval svůj skutečný pohled na život a bytí na tomto světě. Samotný název básně odkazuje na biblický citát „*prach jsi a v prach se obrátíš*“. I ten může dokazovat fakt, že ačkoliv má víra poskytovat útěchu a naději v bezradné cestě životem, mnohdy je spíše připomenutím vlastní nicotnosti. Veršem, ve kterém je spojení „*jakýsi bůh*“ užito, zpochybňuje Pištora „*boží moc*“ a potvrzuje myšlenku, že náš osud nemůže být nikým řízen ani ovlivněn.

³⁶ Moldavová, Dobrava: První kroky časopisu Tvář a básnické debuty z počátku 60. let. *Host*, 1996, č. 6., s. 36.

³⁷ Tamtéž, s. 36.

³⁸ Pištora, Jiří: *Země přibližných*. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 32.

³⁹ Tamtéž, s. 58.

Podobně jako boží existenci Pištora zpochybňuje i člověka. Člověk je pro něj bytostí nedokonalou, váhající, ztrácející a nerozhodnou; „*nic nebylo stvořeno bez omylu*“. Člověk je součástí světa, ale nikdy nedokáže určit svůj osud a ani se mu bránit: „*Na krok od nás jako vždy díra do tmy. / Ale ani tam / to není.*“⁴⁰ Svými tíživými myšlenkami si staví zdi, jež ho oddělují od okolního světa. Do popředí se tak dostává existenciální tíseň, jež nepřekvapí v souvislosti s již zmiňovanými motivy: „*Jsou rána na zemi, / kdy všichni stavíme svou hlavu / ve skleněném vzduchu, / pomalu se budem poznávat s tiché strany, / budem se učit bát, chodit, otvírat dveře*“⁴¹. Mezi řádky veršů čteme o strachu a obavách z budoucnosti. Pohled na svět je rozostřený a skutečný život tvoří nejobyčejnější dění – pití kávy, čekání na milou, noční procházka podél řeky.

Pištora nezpochybňuje pouze Boha, lidskou víru a člověka, ale všechno a všechny na tomto světě: „*Všechno je nejisté na hvězdě Zemi, / a z lidských věcí nejdříve naděje*“⁴². Je tedy něco skutečné? Lidé by se neměli stydět za to, že se chvílemi bojí žít, že si nejsou jisti tím, co od života očekávají, za co chtějí bojovat, pro co žít a z čeho se radovat. Co vědí lidé o lásce, životě, trýzni duše? A co když nevědí vůbec nic? Máme smysl života hledat v lásce, když nakonec způsobuje trýznivou bolest? A co když náš život nemá žádný smysl a vše je pouze dílem náhody? Právě takové otázky zaznívají ve sbírce nejčastěji.

3.2. Milostná lyrika

Vztah muže a ženy aneb láska, která odešla...

Okamžiky a chvíle, které se mění ve vzpomínky a ztrácejí se v propadlišti dějin, se v Pištorových básních objevují často. Berou na sebe podobu lítosti nad ztrátou milované ženy, nad ztrátou dětství a příjemných chvil. „*Je to poezie atmosféry, nastíněné veršem, který se vrývá do paměti a zůstává, aby se čas od času zase vybavil. Je to poezie přerývaných nápadů, postřehů a výkřiků rehabilitující to, co nazýváme básnický obraz.*“⁴³, napsal o jeho verších Petr Bílek v recenzi z roku 1993. Každý

⁴⁰ Tamtéž, s. 16.

⁴¹ Tamtéž, s. 45.

⁴² Tamtéž, s. 32.

⁴³ Bílek, Petr. A.: Jiří Pištora – recenze vyznavačská. *Labyrinth Revue*, 1993, č. 9/10, s. 22.

prožitý okamžik se nevyhnutelně mění ve vzpomínku. Především vzpomínky na krásně prožité chvíle, okamžiky věnované lásce, se v budoucnu stávají zdrojem tísně.

Díky těmto vzpomínkám se dalším stěžejním tématem Pištorovy poezie stává vztah muže a ženy, jejich hledání cesty ke společnému porozumění, ale i hledání sama sebe uprostřed všeho a ničeho. Muž v Pištorových básních je mužem osamělým, neschopným vyjavit své city před druhými, mužem melancholickým, mužem, pro kterého jsou slova láska a bolest synonymy.

Vztah dvou lidí je nejčastěji zachycován na svém konci, v bolestné trýzni rozchodu a nejistoty z budoucnosti: „*Vypadalo to na stoletou noc, / a vidíš, jsi pryč. / Ani se mi nemůže pořádně stýskat / v cizím bytě / věci si tě nepamatují...*“⁴⁴ Lásku poznává lyrický subjekt teprve v momentě její ztráty: „*Teprve po všech nadějích se dovíme, / že to byla ona.*“⁴⁵ Jako bychom pravou podstatu citů poznávali teprve ve chvíli, kdy jejich původce ztrácíme. Až poté jsme schopni rozluštit své skutečné pocity: „*Tuším už, co je to láska. / Nezeptám se.*“⁴⁶

Jako by Pištora věřil, že člověk není předurčen spojovat svůj život s někým druhým, jako by věřil tomu, že člověk je ve skutečnosti předurčen k samostatné pouti životem.

To Eva - žena nese zodpovědnost za prvotní hřích, zároveň je však symbolem smyslnosti, touhy, neklidu, nestálosti a věčné chiméry: „*ostrov jménem Ildiko, který se potápí a vynořuje a zase potápí.*“⁴⁷ Pouze láska dokáže proměnit to, co se jeví jako nezměnitelné.

Neschopnost odhalit pravou podstatu lásky Pištora zobrazuje i v básni *Sníh nevstává*, jež je zároveň pozdním vyznáním citů k ženě, která již odešla. Milujeme až tehdy, když ztrácíme či trpíme. To je typický prožitek lyrického subjektu většiny milostných básní Jiřího Pištory.

⁴⁴ Pištora, Jiří: *Země přibližných*. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 17.

⁴⁵ Tamtéž, s. 37.

⁴⁶ Tamtéž, s. 38.

⁴⁷ Tamtéž, s. 21.

3.3. Motiv smrti, motiv války

V motivu války, která vlastní tvář zla, bolesti a utrpení, se podobně jako kdysi v dílech generace Hemingwaye a Remarqua objevuje neschopnost pochopit smysl války a v neposlední řadě také zkušenost někoho, komu vzala válka jednoho z nejbližších. Skutečnost, že byl Pištorův otec za heydrichiády popraven, byla určitě jednou z významných událostí, které jeho poezii ovlivnily. V době, kdy byl jeho otec popraven, byl Pištora ve velmi útlém věku, přesto se pro něj válka stala symbolem destrukce citové i materiální.

Podobným osudem byl stížen i další český literát významného jména. Otec Vladimíra Körnera padl v druhé světové válce pouhé tři dny před jejím koncem. Téma války jako ničivého živlu a ztráty svých blízkých se pro Körnera stává typickým a podobně jako v Pištorově poezii se i v jeho díle objevuje významná existenciální poloha, pocit vrženosti člověka do života, do dějin, času a bezvýznamnost jedince.

Válka je v Pištorových verších především spojena se vzpomínkami na dětství, přesněji s jeho školním věkem: „*Včera shořela Libice, /a u tvých nohou roste maliní/ z okopy pro kulomet.... Nešlo se do školy / a v kuchyni jsme poslouchali děla, / arbeitskomanda přinášela déšť.*“⁴⁸ Podobně v básni *Tu hodinu se nezkoušelo*: „*Zvedajíce paži mírně pokrčenou / představuje si smrt.*“⁴⁹

V básních věnovaných válce staví Pištora do popředí národní historii, poukazuje na cestu dějin českého národa. Vkládá do nich podobný cit jako do líčení přírody či popisu vnitřních pohnutek. Nemění to ale ten fakt, že válka je synonymem smrti.

Stejně jako je pro Pištora těžko definovatelný život, není pro něj snadné určit podstatu smrti. Je smrt skutečně tím posledním na tomto světě, nebo je pouze vstupní branou k něčemu dalšímu? To jsou všelidské otázky, které si básníci kladou s velikou naléhavostí, zvláště ti, kteří pochybují o transcendentálním přesahu lidské existence, o možnosti dalšího života po smrti. Pištora vidí, přestože ne hmatatelně, potencionální smrt kdekoliv, je všudypřítomná. Je současí nás všech a na rozdíl od nečitelnosti osudu, smrt je to, co čeká na každého z nás. Zároveň ale představuje i osvobození: „*neboť mrtví / po zákonu volní jsou a mohou odejít / kam libo.*“⁵⁰

⁴⁸ Tamtéž, s. 39.

⁴⁹ Tamtéž, s. 40.

⁵⁰ Tamtéž, s. 42.

Nejen člověk však umírá, mnohdy umírá láska, příroda i sny. Nic se však nemění na tom, že i když zemřeme, čas a život na zemi jdou neustále kupředu a že pokaždé když myslíme na smrt, myslíme zároveň i na naději.

3.4. Země přibližných

Sbíрку uzavírá stejnojmenná nejdelší básnická skladba. Obsahuje shrnutí toho, co již zaznělo v mnoha předchozích básních. Životní boj, každodenní realita a marná snaha postavit se osudu, zaznívá hned v prvních verších: *“Nikdo už neví, po kolikáté vyplouváme / od pobřeží magnetové hory, ani vítr / není vinen věčností.”*⁵¹ Jako by všechno bylo zakódováno v matematických vzorcích a mělo svou zákonitost, jsme svobodní, a přesto nejsme. Dokážeme se někdy těmto zákonům vzepřít, existují ještě skutečně svobodní lidé a lidé, kteří umí milovat?

Báseň je rozdělena do čtyř oddílů, jimž předchází kurzívou tištěný pomyslný úvod, který se zároveň stává rekapitulací zásadních témat a motivů. Nalézáme v něm už tolik známý motiv boje člověka s časem a Pištorova „přibližnost“ je zde podávána nejen jako způsob vnímání reality, ale také jako výklad historie a pohled do budoucnosti. Celý náš život je nejistý, pro Pištoru přibližný, skládající se z našich věčných pokusů vymanit se ze zažitých rituálů a činností.

V podobném duchu jako úvod pokračují i verše prvního oddílu. Popisují život jako zmatenou a nesmyslnou cestu odnikud nikam, pravého „žití“ se dotýkáme pouze přibližně: přibližně milujeme, přibližně poznáváme - chybí to doopravdy, chybí vášeň v lásce, chybí touha svádět boj s osudem a ranami, které nám ušetří život, bojíme se nazvat věci pravými jmény a *„tváříme se / jako by osud neplatil“*. Ozývají se křivdy, jež už nikdy nebudou napraveny. Vysoké se střídá s nízkým: *„kouř lehá k četbě, rozestlané / na římsách klozetů...“*⁵², krev střídá milování a jeden okamžik střídá druhý: *„A mimoděk se země otáčela / a na nás bylo otáčet se s ní.“*⁵³

V prvních verších druhé části básně lyrický mluvčí přenáší tíhu výpovědi sám na sebe, aby se v následujících verších obrátil ke všem a ke všemu. Z všeobecných úvah o lidské existenci se stávají intimní zpovědi jednoho člověka a vzpomínky na prosté věci,

⁵¹ Tamtéž, s. 69.

⁵² Tamtéž, s. 71.

⁵³ Tamtéž, s. 71.

kteří utváří celý náš život a okolní svět. Verše gradují a v závěru oddílu se objevuje další z typických motivů – motiv smrti jako nevyhnutelný konec naší životní pouti.

Verše poslední části jsou stejně jako ty první popřením skutečného, potvrzují přesvědčení lyrického subjektu, že vše, co prožívá, co ho obklopuje, je pouze „přibližné“. Skutečné jsou jen prchavé hořkoboletné okamžiky: „*Břečelas po větru... pár listů odcházelo setlít / opilcům do polštáře, / poprvé slabě, jako přes matraci / odkudsi opravdový pláč...*“⁵⁴ Život je neustálým hledáním a soubojem s časem a vzpomínky jsou tím, co nám zůstává.

3.5. Aluze

Přestože je druhá básnická sbírka tematicky i motivicky podobná té první, nepatrné rozdíly můžeme nalézt například ve slovní zásobě. Pro druhou sbírku jsou charakteristické literární i historické odkazy nejen na známá jména spisovatelů, politiků či vynálezců – Lermontov, Amundsen, Kennedy aj.

Poměrně časté jsou ve sbírce také odkazy k antické mytologii. V básni *Město mlh* se objevuje jméno dcery krétského krále Mínoa, a pokud je čtenář znalý řecké mytologie, pak pro něho verše: „*Ariadna už rozpárala sedm svetrů*“ nebo „*Ariadna už páře šálu*“ nejsou z hlediska literární historie neznámou. Mytická Ariadna se proslavila tím, že pomohla Théseovi přemoci Mínotaura ve spleťtém labyrintu, přičemž důležitou úlohu sehrála nit, kterou mu darovala. Sousední „*Ariadnina nit*“ přežilo do současnosti a je symbolem pro orientaci a řešení složitých situací nebo problémů. V Pištorově básni je ale Ariadna spíše symbolem osudu, který nám je bezvýhradně dán a který nelze pozměnit. Kromě Ariadny se v básni objevuje i jméno jednoho z hrdinů díla E. A. Poa - Artura Gorgona Pyma, jenž brázdil moře i svět taktéž polapen do sítí nezvratného osudu.

Jako další jsou z antické mytologie zmiňováni například kentauři či Trajánův legionář – voják římského císaře Traiana, který proslul především díky svým úspěchům na válečném poli. Všechny antické odkazy jsou nepopíratelně symbolem minulosti, zároveň se ale stávají snahou o pochopení současnosti a principů bytí na zemi. To, co se odehrálo v minulosti, se opakuje i nyní.

⁵⁴ Tamtéž, s. 76.

Dalšími známými jmény, která jsou ve verších zmiňována, jsou například dobrodruzi Stanley a Livingstone, letecký konstruktér a vynálezce Louis Blériot či Johanka z Arku. Těmto jménům však nelze přisuzovat žádný hlubší význam, jsou pouze asociací určitého pocitu nebo děje a nejsou ani tak svědectvím doby minulé jako spíše připomínkou toho, že každý náš prožitý okamžik, jakkoliv důležitý, se stává minulostí.

Nejenom slavná a široké veřejnosti známá jména Pištora připomíná. Zvláště pro mladou generaci může být téměř neznámé jméno slovenského politika Vladimíra Clementise, jenž byl v první polovině minulého století obviněn ze slovenského buržoazního nacionalismu a odsouzen k trestu smrti. Teprve po své smrti byl prohlášen hrdinou. Jeho jméno jako by připomínalo onu „nestálost“ a pomíjivost lidského osudu, který vynese člověka vzhůru, aby jej vzápětí zničil: „*jak daleká neděle s malým deštěm, za jaké náš syn / nalistuje v čemsi obrázkovém / nepřiliš ostrý snímek Vladimíra Clementice / a obrátí na celostránkovou pěchotu...*“ Ve stejné básni se objevuje také jméno jiného politika, J. F. Kennedyho. Je zde zmíněno nepřiliš logicky (podobně jako ostatní jména) v souvislosti s hospodským vtípem o nedůvěře v politiky. Celá báseň je plná nelogických spojení, její celkové vyznění je ale zřetelné: i Kennedy se stává symbolem „vzestupu a pádu“.

Časté jsou i jiné historické aluze, přičemž se nemusí jednat pouze o jména historických postav: „*včera shořela Libice*“, „*strážní ohně Slavníkovců*“ - i zde si Pištora vybírá ze dvou významných rodů českého středověku právě ten, který byl zlikvidován, vyvražděn vládnoucími Přemyslovci. Je tedy opět symbolem pomíjivosti a marnosti lidského úsilí a skutečnosti, že nenávist tu byla přítomna odedávna.

Ani druhá Pištorova sbírka *Země přibližných* nepřináší v jeho poetice výrazný tematický či motivický posun. Navzdory tomu, že mezi vydáním první sbírky a vydáním *Země přibližných* uplynuly celé čtyři roky, jde stále o poezii melancholicky a existenciálně laděnou, což vyplývá především z konfrontace jedince s časem. Motiv času se stává stěžejním i ve druhé sbírce. Vše, co nás obklopuje, je pomíjivé a nestálé.

Ani další motivy objevující se v první sbírce nejsou v té druhé zásadně proměněny. Jsou ale prohloubeny a rozšířeny. Znovu se objevují motivy osamění, deziluze, ztráty, problematika vztahu mezi mužem a ženou. Lyrický subjekt před sebe opět staví řadu existenciálních otázek. Ty se však vyznačují mnohem větší naléhavostí. Také osamění je hlubší a ztráty větší.

Sbírka už není nejistým vstupem básníka do světa poezie, je pokračováním toho, co bylo započato sbírkou *Hodiny v řece*, tedy poetikou chvil krásných i temných, nadějí a ztrát, i když možná jen „přibližných“. Do veršů jsou vepsány lidské obavy z budoucnosti, ze smrti i z lásky.

Jak již bylo zmíněno, jde především o poezii okamžiků. Právě ty totiž prožíváme doopravdy, teď a tady, intenzivní prožitek ve zlomku minuty: „*najednou budeš cítit v zádech / kulaté ústí měsíce, / nehýbejte se, říká měsíc, máte minutu. / A všechno bude náhlé.*“⁵⁵ Právě tyto okamžiky jsou tím důležitým a dávají našemu jinak marnému snažení smysl. Vzpomínky na tyto momenty jsou jak sladce melancholické, tak i bolestné. Lásce patří obojí, válce jen ty bolestné. Vyznění celé sbírky není pouze temné a bolestné, sbírka je zároveň oslavou prostých, přesto krásných, věcí, které nás obklopují.

⁵⁵ Tamtéž, s. 63.

4. MEZERY V PAMĚTI

„Mají v nás mezery / Nechápu nač se ptáš“

V pořadí třetí sbírku *Mezery v paměti* tvoří verše z pozůstalosti. Sbíрка mohla vyjít pouze v samizdatu díky péči Jiřího Gruši. Vydána byla v edici Kra Tomského v Londýně roku 1984. Současné vydání se od londýnského liší vypuštěním oddílu *Dokumenty*, který se vymykal, podle tehdejších editorů sbírky, rázu edice. Sbíрку z básnickovy pozůstalosti uspořádal Jiří Gruša a při přípravě textu vycházel ze tří variant rukopisu, přičemž základem edice mu byl rukopis doplněný o úpravy samotného autora.

Básně této sbírky vznikaly v letech 1963 – 1970 a název první rukopisné verze byl *Kosmická lahev*. Ten však zavrhl ještě sám Pištora. Sbíрка čítá na třicet pět básní, které jsou doplněné devíti básněmi z pozůstalosti.

Po *Zemi přibližných* tak spatřila světlo světa další sbírka nesoucí se ve znamení melancholie a existenciálních pochyb, plná hluboce osobních, místy expresivních a poměrně obtížně interpretovatelných veršů. Přes vzpomínkové a bolestné ladění je sbírka rovněž vyznáním a intimní zповědí jedince ve světě plném otázek, na něž se těžko hledají odpovědi.

„*Ať mluví o nedoléhavosti hladící dlaně k lásce, kterou hledá, o tichém sunu listí soumrakem a mlčením cesty, nebo o nočním hlídkování psů u pustých stavení, pozná se v Pištorově poesii svět, v němž básník žil – a na který umřel – i se svou nejdůvěrnější ozvěnou v každém z nás.*“⁵⁶, napsal o Pištorově sbírce ve své recenzi Petr Král.

4.1. Toulky minulostí

Stejně často, jako se Pištora ohlížel do minulosti v předcházejících sbírkách, tak i ve sbírce vydané po jeho smrti se vydává na cestu zpět do časů, které minuly. Minulost má opět podobu lítosti, smutku a ztráty. Na rozdíl od sbírek předchozích, ve kterých lyrický subjekt často ztrácel lásku ženy, ztrácí nyní především přátele.

Přátelství je něčím, co je rovno, možná i výše ceněno, než láska. Odchod a ztráta přátel nese stigma smrti, rozloučení se světem a souvisí s myšlenkou na cestu po životě.

⁵⁶ Král, Petr: Jiří Pištora - Mezery v paměti. *Svědectví*, 1985, č. 74, s. 500.

„Už mi tam dávno žloutnou husy / a nepohnutí kamarádi mi tam žloutnou / žloutnou a usmívají se / nejapně jako ryby v listí.“⁵⁷

Přítomnost se neustále mění v minulost, jsme stále blíže k smrti, přičemž vyvstávají typické pochybnosti, zda na nás po smrti čeká další cesta. *„A kdo se zeptá, na jak dlouho zemřem / tomu se uřezává / fant.“⁵⁸* Některé vzpomínky nabývají konkrétní podoby, například v básni *Zapomínání na Ivana Z.* vzpomíná Pištora na jednoho ze svých spolužáků z Filozofické fakulty v Olomouci Ivana Zaorálka. Báseň je spíše než vzpomínkou na život uvědomováním si smrtelnosti a tenké linie dělicí život od smrti. Podobné téma se objevuje i v dalších básních: *„Pořád už tu budu trochu na revers / A všichni kdo tu ještě prodléváme.“⁵⁹*

Velmi podobně lze chápat i motiv zdi, který se v této sbírce objevuje poměrně často. Kromě hraničního signálu mezi životem a smrtí ho lze chápat i jako neschopnost pokračovat v cestě.

S veškerou samozřejmostí patří vzpomínky také válce, dětství a poprvé také konkrétně otci: *„Jak lilo bez konce / na šedé uniformy / Jak lilo na uhlí a na plechovou řeku / Bylo mi deset let a v keřích u trati/ jsem našel / stříbrný lesklý nůž...Někdy si zbývám jako dobytče / Nazítří po popravě / jsme nesli otci prádlo.“⁶⁰*

Motivy smrti, života a lásky se stávají totožnými a mnohdy se všechny prolínají v jediné básni. Smrt je stále ještě spjata s válkou: *„a déšť byl o mrtvých / jako jsou dopisy z válek.“⁶¹* a život je stále plný ztrát: *„Co ještě všechno oželím. Co odepišu.“⁶²*

Existenciální pocity vyrůstají především z neschopnosti porozumět či pochopit vlastní myšlenky, slova a lidskou duši. Objevuje se touha poznat podstatu smrti: *“O čtvrté z rána to jsme nejdál / svým životům, / ba skoro z dohledu.“⁶³* Vede cesta po smrti tam, kde dlí naši již ztracení přátelé? *„a on mi řekl: Umřu / a nebudeme o tom hovořit, // A potom přece: / Představuju si tam / velikou bílou rozsvícenou lod’...“⁶⁴*

Člověk je často ztotožňován se zvířetem zahnaným do kouta – tedy dezorientovaným a majícím strach, přičemž jeho popisy jsou silně expresivní a naturalistické. Osud a budoucnost lidstva jsou temným proroctvím: *„Bůh jako poslední*

⁵⁷ Pištora, Jiří: *Mezery v paměti*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 33.

⁵⁸ Tamtéž, s. 44.

⁵⁹ Tamtéž, s. 57.

⁶⁰ Tamtéž, s. 51.

⁶¹ Tamtéž, s. 28.

⁶² Tamtéž, s. 29.

⁶³ Tamtéž, s. 37.

⁶⁴ Tamtéž, s. 19.

/ za sebou zkouší dveře // a opouští / neodpouští. “⁶⁵ Krize týkající se otázky víry se prohlubuje. Neobjevují se už tak naléhavě otázky po podstatě víry a existenci Boha, poprvé převažuje přesvědčení, že Bůh skutečně neexistuje a osud, který je nám dán, není a nemůže být jeho dílem.

4.2. Svět plný úzkosti

„Muž na útěku z úzkosti“

Svět plný úzkosti, provázen nicotou a nevědomostí, je typickým prostředím, ve kterém se Pištorův lyrický mluvčí nachází. I v této sbírce si klade otázky, kam vedou naše životní cesty a především, kam vedou naše cesty po životě – k utrpení, věčné blaženosti, nebo se skutečně změním v prach a zmizíme jako slovo, když jej vyslovíme? Jsme odsouzeni k životu v samotě, dokáže nás jiný člověk pochopit, může někdo druhý s námi snášet utrpení, dokážeme pochopit svoje pocity navzájem? Jako vždy jsou odpovědi nejasné a z otázek znovu vyvstává existenciální úzkost: „*Tak at' je po vašem, / osud teda není*“⁶⁶.

„*Je to poezie velmi syrového vidění, s naprosto vědoucím výhledem na hranice ještě života a nicotnosti, a to znamená i zjitřenou vnímavostí tělesného, které o těchto stavech vypovídá*“⁶⁷, píše o verších této sbírky Marie Langerová.

Úzkost i nadále vyplývá z neschopnosti ovládnout a podrobit si čas. Všechno krásné se ztrácí v momentě, kdy pomyslíme na budoucnost. Jde tedy o začarovaný kruh, neboť vzpomínky jsou pro Pištoru především bolestná ohlednutí a bilancí ztrát, přítomnost je plná strachu a obav z budoucnosti: „*dost brzo na pohromu času, která to celé pustí ještě jednou*.“⁶⁸

Objevují se také narážky na tehdejší režim. I ten je obžalován z krádeží a stává se symbolem ztrát, zároveň ale poskytuje i místo pro ironii a kritiku: „*Ještě jdou po mém boku, / šedivá eskorta, jež krade / kamarády. A omítkou těch kroků / prosvítá d'áblův zadek / jak nápis / kurentem*.“⁶⁹

⁶⁵ Tamtéž, s. 23.

⁶⁶ Tamtéž, s. 44.

⁶⁷ Langerová, Marie: Tichounké bílé malé hrůzy. *Literární noviny*, 1994, roč. 28, s. 8.

⁶⁸ Tamtéž, s. 18.

⁶⁹ Tamtéž, s. 21.

Všechny existenciální motivy jsou soustředěny do básně *Mezery v paměti*. Nejdelší báseň sbírky je realistickým obrazem naší existence. Lyrický subjekt nyní nehledá odpovědi na otázky o smyslu existence, pouze konstatuje to, o čem je skutečně přesvědčen. Naše životy jsou o přetvářce, povrchnosti a okamžiky „opravdovosti“, ve kterých vnímáme svou duši, nám krade čas.

4.3. Milostná vyznání

„Už ani nevím, jak ti ublížit“

Stejně jako Pištorovo komplikované chápání světa, života a lidského bytí, je i jeho vyznání lásky bouřlivé jako moře a šedivé jako mračna před bouřkou. „*Nebudeš vědět jak / a naděláme kopu mořských dětí, / budou ti nosit kraby, kraby opičí, / císařské kraby / a kraby na smutek.*“⁷⁰ Z veršů je cítit lidská touha po souznění, po společném soužití, po bytosti, která s námi zestárne. Jsme však takového spojení schopni, není člověk spíše odsouzen k životní cestě, při které náhodně potkáváme druhé a vzápětí je opouštíme? Lze se vůbec k někomu připoutat na věčnost? „*Probudí se ti paže a je sama. / Přichází za mnou jako spoluvina, / poslepu putuje.*“⁷¹

Láska je pro lyrického mluvčího mnohdy bolestným prožitkem, především ve chvílích, kdy se snaží přijít na to, jak lásku neztratit. To žena zraňuje muže, ten však není schopen nepodlehnout jejímu vlivu. Žena je záhadou: „*Jako se začínají ženy: / Hovorem přes propast, / k živočichům, / kteří jsou za trest, podobně průhlední*“⁷² a zároveň bytostí, jež „*dovede rozprávět s lidskými zármutky*“. V této sbírce je láska nejbližší smrti a přestává být pomyslným únikem z úzkosti dané naší nezakotveností v čase. Smrt a láska, dva stěžejní motivy sbírky, se tu prolínají v nejedné básni. Hledáme toho pravého partnera a stále zažíváme zklamání z lásky, až do chvíle, kdy se naší milenkou stane „smrt“, a to navždy: „*až budem jenom vrásky, a ty vrásky / se zkrabatí a umřou. // Nebudeš vědět jak / a zbyde krásná sůl.*“⁷³

⁷⁰ Tamtéž, s. 13.

⁷¹ Tamtéž, s. 9.

⁷² Tamtéž, s. 39.

⁷³ Tamtéž, s. 13.

Vyznání neznamená jen odhalení citu k ženě či přátelům, ale je to i odhalení sama sebe, vyřčení „nahé“ pravdy: „*Lituju čím dál víc / toho že lituju / čím dál méně.*“⁷⁴ Pištora nemá snahu přikrášlovat realitu, hledí na svět bez „růžových brýlí“ a stejně tak ho předkládá i ve své poezii. Lyrický subjekt touží po lásce a zároveň s touhou se obává toho, že ho láska raní: „*Tak tohle nezamluvíš. / Nerozfoukáš potmě. / U všech mým fňukádků, / u vši nabroušené ostrice mi nelži, / takhle zvečera mi nelži. // Nelži mi / u vši pravdy o nás.*“⁷⁵ Verše jsou plné nostalgických vzpomínek na to, kdy si dva lidé možná nevědomky ublížili. Přesto je však touha po lásce silnější a možné odloučení příliš bolestné.

4.4. Dodatek

„*A my je milujem / A víme, že lžou.*“

Závěr posmrtně vydané sbírky tvoří *Dodatek* obsahující jedenáct básní. Básně se částečně vymykají typickému charakteru básní předešlých, přesto je však jejich celistvost nepopíratelná. Jde o velmi niterně laděnou lyriku a ani těmto básním není cizí existenciální krize, pocity zmaru a deziluze. Tentokrát však s nádechem milostné melancholie a životní bilance. „*Zůstaň abych ti moh povídat / beze strachu že mě pochopíš // Zůstaň abych ti moh povídat / Jediná moje hanba se tě dosud netýká.*“⁷⁶

Ve verších *Dodatků* je znatelná další odlišnost od básní předešlých sbírek, a to hra se slovy a vytváření neologismů (například: „srdcebouchanice“, „zmořeskřítka“, „lidopád“, „nimulenci“ aj.), což dává Pištorevě poezii jiné, méně temné, vyznění.

Typicky existenciální stísněnost zmírňují také milostná vyznání zaznívajících z většiny básní *Dodatků*. Láska má znovu podobu ztráty: „*Tvé vlasy přistupují větru na všechno / A tak tě prvně trochu pozbývám*“⁷⁷, přesto jsou vzpomínky na ni světlými body naší existence. Vzpomínky tvoří naši paměť, ve které však máme „mezery“. Chybí ty vzpomínky, na které nechceme vzpomínat, i ty, které si z různých důvodů nepamatujeme. A nejen ve vzpomínkách máme mezery, ani naše existence není úplná:

⁷⁴ Tamtéž, s. 29.

⁷⁵ Tamtéž, s. 36.

⁷⁶ Tamtéž, s. 72.

⁷⁷ Tamtéž, s. 78.

„Všech je nás půl, jen mrtví / celí. / A je to hanba, / že jim nezávidíš.“⁷⁸ Jsme tu jen na pár chvil a na konci cesty na nás všechny čeká stejný osud.

Láska je opět blízko smrti a čas neomylně proměňuje naši přítomnost v minulost. Čím více vzpomínek vlastníme, tím více se přibližujeme k smrti. Ztrácíme lásku i přátele. Pouze smrt se stává tím „opravdovým“, vše ostatní je stále nejisté, „přibližné“ a nedokonalé.

Může nás ale to, co nás obklopuje a děsí, vyprovokovat k tomu, abychom šli smrti naproti dobrovolně? Smrt je bezesporu výrazným motivem Pištorovy poezie, nikdy se však v souvislosti s ním neobjevoval motiv sebevraždy. Není tomu ani tak ve sbírce poslední, jeho náznak lze vyčíst pouze mezi řádky. O tom, zda bylo pro Pištoru při vzniku básně *Zapomínání na Ivana Z.* nějakým způsobem směřodatné to, že jeho spolužák ze studií spáchal sebevraždu, se můžeme pouze dohadovat.

Vzpomínky, které nelze vymazat, jsou věnovány tomu, kdo neodešel ze světa dobrovolně ani přirozeně. Žádná jiná báseň není snad otevřenější výpovědí o celoživotním traumatu ze ztráty otce, jako báseň *První snih*. Vzpomínky na popravu jsou ránou, která se nikdy zcela nezahojí, přestože ji zmírňuje čas: „*A tatínkova smrt / ztrácela na váze a chřadla / až byla z pampelišky / až byla šedivý z vojáku děšť / z popravčí čtyř děšť*.“⁷⁹

4.5. Barevné imaginace

„nad žlutým ohněm st'atých haluzí“

Podobně jako si hraje Pištora se slovy, hraje si i s barvami. Dominantními barvami jeho poezie jsou žlutá, černá a zelená. Žlutá je barvou vzpomínek, přátelství a melancholie a je i názvem jedné z básní. Přestože žlutá barva bývá považována za barvu jasnou a oživující, je báseň *Žlutá* laděna do barev temných a studených. Je věnovaná vzpomínkám na přátele, minulost. Žloutnou nejen staré fotografie, které byly svědky našich okamžiků, žloutneme také my, neboť stárneme. Jde zde tedy spíše o barvu tlumenou, nostalgickou, blízkou až tlení, nikoli o jásavou jarní žluť plnou života.

⁷⁸ Tamtéž, s. 79.

⁷⁹ Tamtéž, s. 52.

Černá a zelená jsou v Pištorových básních převážně barvami samoty a úzkosti. Zelená je barvou deště, osudu a slz: „*Večera na mále / na temně zeleném mále / a déšť byl o mrtvých.*“⁸⁰ A také barvou zdí, kterými obklopujeme vlastní samotu.

Ve spojení s barvami se objevuje i již zmíněná expresivita, která je pro tuto sbírku charakteristickou: „*Zahrab mou hlavu do červených jílu. / Anebo ještě líp, / zahrab mou hlavu do modrého písku. / Anebo nejhůře, / zahrab mou hlavu do černého moře.*“⁸¹

Objevujeme samozřejmě i jiné barvy: modrou, fialovou či stříbrnou. Barevné imaginace jsou tedy důležitou součástí Pištorovy poezie. Je ale nesporné, že se projevují především v předchozích sbírkách, kde je děj doprovázen přírodou. I v nich dominuje žlutá, stříbrná či modrá, ke kterým Pištora tíhl už ve své prvotině. Modrá je „křehká ocel“ a skalice, žlutá je barva končícího léta, ale někdy na sebe bere i podobu úzkosti podobně jako ve sbírce poslední: „*Dneska v ní budem stavět prázdno, / zelené, žluté prázdno ve skle*“⁸². Stříbrná je barvou chladnou, barvou vody („*Metuje, stříbrný střelec*“) a sněhu. Další často volenou barvou je červená, barva krve a zapadajícího slunce „*je po dešti, a právě o půl červeného nebe*“.

Černá však zůstává charakteristickou: milá má černé vlasy, černá je voda, černá je růže, černá je noc a černý je pes, který je cítit smrtí.

Ani třetí sbírka nepřináší žádný výrazný tematický či motivický posun. Přesto se ale mění výraz obrazů, které v ní básník předkládá. Jsou mnohem jasnější a jejich obrysy ostřejší. „*Sbírka Mezery v paměti vznikla v letech 1963-70, a v této době Jiří Pištora procházel stylovou i lidskou proměnou, na jejímž konci našel své tragické východisko.*“⁸³, napsal o sbírce sám její editor Jiří Gruša.

Jistého posunu v Pištorově poezii si všímá také Marie Langerová: „*Jiří Pištora se se základním rozpoložením ve sbírce Mezery v paměti ocitl jinde, než kam se pokusil navigovat svou prvotinu a také zcela jinde, než kam by mu mohla velet – v šedesátých letech ještě tak ostře vnímaná – generační příslušnost. Totiž spíše v blízkosti díla autorů mladších, kteří se sešli v okruhu Tváře a Sešitů. Wernischových loutek, Kabešovy Mrtvné sezóny, Grušovy Modlitby k Janince, ale také u Blízkosti smrti Zbyňka Hejdy.*“⁸⁴

⁸⁰ Tamtéž, s. 27.

⁸¹ Tamtéž, s. 17.

⁸² Tamtéž, s. 44.

⁸³ Gruša, Jiří: *Pištora, Jiří - Mezery v paměti*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 90.

⁸⁴ Langerová, Marie: Tichounek bílé malé hrůzy. *Literární noviny*, 1994, roč. 28, s. 8.

Ve sbírce se nemění motivy, ale postavení jednotlivých motivů ano. Dominantními se stávají ty, které reflektujeme od první sbírky, přestože na ně nebyl kladen takový důraz jako nyní. Jedná se například o motiv smrti, který se stává jedním z prostředků sloužícím k posílení expresivity a melancholie. Naproti tomu tolik typický motiv pro Pištorovu prvotinu – motiv přírodních živlů – ustupuje ve verších do pozadí, dynamický pohyb je nahrazen setrvačným a těžiště děje, které bylo dříve směřováno spíše do přírody, je přesunuto do intimních zpovědí, přičemž příroda tvoří pouze kulisu určitého vjemu či pocitu.

Expresivita je dalším posunem od básní předchozích sbírek. Na svět již není nazíráno přes matné sklo, realita všedních věcí je až vyhrocena. To, co ale přetrvává, je neustálá „přibližnost“, která dominovala druhé sbírce. Naše existence je stále neúplná, jsme stále „dodateční“, „uplynulí“ a „nejistí“. Jen „přibližnost“ vystřídaly „mezery“.

Mnohem více prostoru je věnováno milostné poezii. Dalo by se říci, že téměř celá sbírka je určitým druhem vyznání. Ať již vyznáním milované ženě, přátelům nebo životu. Poezie předkládá čtenáři výjevy ze života tak, jak je viděl sám Pištora. Jsou to obrazy temnějších barev, ale o to více hlubší a emotivnější. A přestože je mnoho veršů věnovaných smrti, touha po životě je z veršů sbírky stále znatelná.

5. DRUHÝ OLDŘICH MIKULÁŠEK?

Do jaké míry byl Jiří Pištora ovlivněn poezií Oldřicha Mikuláška, nelze přesně říci. Zároveň ale nelze nepřipustit fakt, že jistý vliv na Pištorovu tvorbu Mikuláškovy poezie měla. Sám Pištora se nikdy netajil tím, že byl Oldřich Mikulášek jeho oblíbeným a milovaným autorem. Zřejmě i z tohoto důvodu není obtížné sledovat v poezii obou autorů shodné rysy.

Nejedná se však přitom o jev v poezii nevídaný, stejně jako objevujeme v Pištorově díle podobnosti s dílem Mikuláškovým, tak v poezii Mikuláškově rozeznáváme vliv Halasův či Holanův. Zatímco Pištora věnoval některé básně Mikuláškovi, Mikulášek věnoval své básně například Františku Halasovi.

Otázce Mikuláškovy vlivu na poezii Jiřího Pištory se v minulosti věnovala celá řada recenzentů. Snad každá obsáhlejší recenze či studie se této problematice alespoň částečně dotýká. Jan Trefulka našel ve svém článku *Čtyři jednou ranou* vydaném v roce 1961 Pištora z toho, že přejímá vnitřní Mikuláškovy myšlenky za své a schovává výraz své poezie za výraz poezie Oldřicha Mikuláška: „*A to bude asi Pištorův problém. Protože to, co tísnilo Oldřicha Mikuláška, když psal nejlepší básně Pulsů, Horoucích zpěvů, Divokých kačen i Ortelů, to, proti čemu se vzpíral s imponující silou i odvahou, to, proti čemu v lidech útočil a zač ho právě tolik čtenářů i mladých básníků obdivuje – to všechno může právě tak tísnit Jiřího Pištora. Jenomže je pravděpodobné, že se ho to asi bude muset, jako příslušníka jiné generace, dotýkat jiným způsobem.*“⁸⁵

V podobném duchu, avšak pouze částečně, se vyjádřil i Karel Milota ve svém článku *U hranic staré a nové poezie*: „*Pištora ve své druhé sbírce potlačil „lyričtější“ pól a akcentoval druhý, blízký Oldřichu Mikuláškovy, ale v polohách zvláště nelyrických...odvozenost od tohoto stylu poezie Oldřicha Mikuláška zůstává i zde zřejmá a místy přesahuje meze únosnosti.*“⁸⁶ Přesto Milota považuje Pištorovu poezii za jednu z nejpromyšlenějších a nejjasnějších z mladé generace a o sbírce *Země přibližných* píše jako o tvorbě, „*kteřá ví, co chce a dělá to*“.

Proti Trefulkově kritice z roku 1961 se později vyslovil Dušan Karpatský: „*Svou kritiku básnických prvotin Karla Tomáška a Jiřího Pištory založil Jan Trefulka hlavně na paradoxním pojetí vztahu obou mladých básníků k poezii Oldřicha Mikuláška. Může mít v mnohém pravdu, jenomže kritiku nebo i jen recenzi nelze dost dobře zužovat na*

⁸⁵ Trefulka, Jan: *Čtyři jednou ranou*. *Plamen*, 1961, č. 12, s. 121.

⁸⁶ Milota, Karel: *U hranic staré a nové poezie*. *Plamen*, 1966, č. 5, s. 145.

*jediný aspekt. Zdá se, že je třeba podívat se na obě knížky znovu, v celé šíři.*⁸⁷ Poezii Jiřího Pištory a dalších mladých básníků (například Josefa Hanzlíka) považuje za odpovědný a vážný první krok k „opravdové“ poezii.

I další recenzenti si všímají podobnosti Pištorovy a Mikuláškovy poezie, v zásadě ji však nevnímají negativně. Pokud se tedy některé rysy Pištorovy poezie shodují s Mikuláškovou, jistě ne v podobě plagiátorství. Můžeme se i zde pokusit o stručné srovnání poetik obou básníků, především tedy zásadních témat a motivů.

5.1. Přírodní lyrika

Jiří Pištora věnoval Oldřichu Mikuláškově hned svou první sbírku. To, že v ní byl inspirován Mikuláškovou poetikou, je nasnadě. Pištora v ní stejně jako Mikulášek hledá krásu především v přírodě a jeho typicky existenciálně laděný tón se zatím ozývá pouze slabě. Přírodní lyrika se stává jedním ze shodných rysů obou básníků a je nesporné, že u obou hraje důležitou roli. Oba básníci s přírodou ztotožňují lyrický subjekt, přenáší do ní tíhu lidského osudu a reflektují sepjetí člověka s přírodou; příroda je pro ně především pohybem a dějem. Pro oba je též symbolem země a domova.

Přesto však v prvních sbírkách Mikuláškových hraje příroda mnohem výraznější úlohu, než jakou vykazuje ve všech sbírkách Pištorových. Můžeme konstatovat, že přírodní lyrika tvoří největší část Mikuláškovy rané poezie. Městské prostředí se začíná objevovat až v jeho pozdějších sbírkách, u Pištory se obě prostředí prolínají již v první sbírce.

Mikuláška zaujetí přírodou si všímá i Zdeněk Pešat, který charakterizuje Mikuláškovu meziválečnou poezii jako „*intellektem až do abstraktnosti modifikovanou přírodní lyriku* a také jako „*existenciální poezii, v jejímž podhoubí se skrývá vědomí o společném údělu člověka a přírody.*“⁸⁸ Pešat dále píše, že příroda je zbavena všech emoce vzbuzujících atributů a že není personifikována za účelem ozvláštňení, ale jako projev všeprostupující jednoty přírody a člověka. Spojnicí se pak stává již zmiňovaný pohyb. O důležitosti dynamiky a pohybu pak svědčí samotné názvy básní: Laviny, Bouře v lese, Žáry, Smršť apod. Čas neměří hodiny, ale padající list a příběhy se odehrávají jak za deště, tak i žáru slunce.

⁸⁷ Karpatský, Dušan: Svět kvůli naději. *Plamen*, 1962, č. 2, s. 113.

⁸⁸ Pešat, Zdeněk: Na řadě je Oldřich Mikulášek. *Literární noviny*, 1998, č. 18, s. 5.

I přírodní lyrika Jiřího Pištory souvisí úzce s údělem člověka. U obou básníků se přírodní motivy prolínají s motivy pro jejich tvorbu charakteristickými. Mikulášek v přírodě reflektuje protipól života a smrti, Pištora motivy času, osamocení a nezvratného osudu. Pištorovy přírodní živly navozují téměř vždy niterní pocity – strach, lítost, dojetí, osamění. „*V stříbrném stromořadí, / kde stromy pro podzim už zapomněly jména, / potichu řeže mlhu na prkna / poslední slunce*“.⁸⁹ Čas je přirovnáván k vodě a příroda se stává mnohdy kulisou existenciální úzkosti.

S pohybem a dynamikou typickou pro oba autory souvisí i častá personifikace přírody. Toho si všímá ve své knize *Oldřich Mikulášek – Rozpory a jednota tvorby* Miroslav Petříček: „*Nejnápadnějším rysem Mikuláškovy přírody je její soustavné zlidšťování: blankyt je modrem vysílený, roj jepic obléká lampu, vítr se zakrvácel o trn, prášek na cestě se mučí láskou, voda žaluje na oblázek, že ji tlačí. Při bližším přihlídnutí nemůžeme tento postup chápat jako běžnou personifikaci. Do jevů a dění přírody se totiž promítá tragika existence.*“⁹⁰ Můžeme si však položit otázku, co tvoří spojnicí mezi přírodou a životem člověka. Jsou lidské okamžiky, pocity a osudy totožné s těmi, které se odehrávají v přírodě? Jde spíše o paralely mezi pocity, jež v nás vyvolávají přírodní motivy a to, co se odehrává v našich životech.

S motivy přírody u Mikuláška neodmyslitelně souvisí motiv vlastenectví. Stejně jako jsou kořeny stromů pevně spojeny se zemí, tak je se zemí pevně spjat i člověk. Jsme dětmi země, z jejíž hlíny jsme živi, a to bychom měli mít neustále na zřeteli. Také lyrický subjekt Jiřího Pištory, jenž si zároveň uvědomuje neuchopitelnost času a nezvratitelnost osudu, si je vědom pouta člověka a země: „*už napřed chystá z hlíny nový sval, / kterým nás jednou ponese, / člověk má s sebou tělo, / tělo má s sebou čas / a všechno to sem patří.*“⁹¹ Země je matkou i milenkou: „*Kdo jsi? Můj synek pole vláčí! - / On ví, co ve mně bolesti je, / Jsem zem! On ví, jak hrouda tlačí! / ...Jsem matka – jak Ty, matko lidská, / i matka Tvá, i mně se stýská! / Jsem zem...*“⁹²

V lidském srdci se nachází láska k zemi i k rodné vlasti. Kromě motivů vlastenectví spojuje s přírodou Mikuláškův lyrický subjekt i domov, to místo na zemi, jež zná nejdůvěrněji a jež je mu zdrojem lásky a melancholie. „*Je sladko mi – i teskno, povězte, / jak unést v srdci ten kousíček pole, / když těžší je než celá zeměkoule / o naši*

⁸⁹ Pištora, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 21.

⁹⁰ Petříček, Miroslav: *Oldřich Mikulášek – Rozpory a jednota tvorby*. Praha: Československých spisovatel, 1970.

⁹¹ Pištora Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 34.

⁹² Mikulášek, Oldřich: *Divoké kačeny*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 20.

lásku i o každý náš sten.“⁹³ Důvěrně známé jsou básně věnované Mikuláškovu rodišti – Hané: „*ptáti se stále, jestli mne máš ráda / jak tebe já, že hned bych umřel já, že hned bych umřel rád. / Ach bože, láska! Zarostla ji tráva // a tesknem sládne i v letním slunci luh, / když vzpomínám a zdravím tě, má Haná.*“⁹⁴

Přestože v pozdějších sbírkách začíná Mikulášek podobně jako Pištora objevovat krásu městského prostředí a slunce namísto padajícího listí dopadá na koleje brněnských tramvají a zahřívá kolena žen spěchajících do práce, přírodní lyriku v žádné ze svých sbírek zcela neopouští.

5.2. Milostná lyrika

„Láska je, když nelze, nelze jinak.“

Milostná lyrika hraje u obou básníků důležitou roli. Své city básníci nevyjadřují pouze ženě, ale také přírodě a české zemi. V nejedné básni se vyznávají z lásky k ženě, která je opustila, a láska je u obou shodně skryta za zcela všedními věcmi. Láska – to jsou ty nejprostší věci, které nás obklopují.

Jak lyrický subjekt Mikuláška, tak i lyrický mluvčí Pištory dokáže ženu obdivovat znovu a znovu. Žena se ale stává především zdrojem bolesti a utrpení. Je podobně jako čas neuchopitelná a nejistá.

Již v prvních sbírkách Mikuláškových lze nalézt milostné básně, jež mají nádech ztráty či odchodu a jsou mnohdy výrazem bolesti „*Nejsi tu, ale za přílivu času, / když tak prší, cítím po akátu / vůni tvého zbloudilého hlasu.*“⁹⁵ Jinde: „*A vůně tvého těla v peřinách - / všechno, co mi zůstalo z tvé lásky // Má hlava těžkne od toho dne. / A moje srdce ohýbá mne v chůzi, / neboť jsi stále v něm.*“⁹⁶

„*Tento rudimentární lyrik vedl s živly nepřetržitý svárlivý dialog. Tím nejmocnějším živlem byla ovšem láska, s ní vzlétal do svobody, ale také odtud často klesal s popálenými křídly, provázen skličujícím vědomím, že všemu lidskému konání jde v patách zánik.*“⁹⁷, píše o Mikuláškově milostné lyrice František Valouch.

⁹³ Tamtéž, s. 35.

⁹⁴ Mikulášek, Oldřich: *Vinohrad*. Praha: Odeon, 2004, s. 47.

⁹⁵ Mikulášek, Oldřich: *Marné milování*. Praha: Fr. Borový, 1940, s. 35.

⁹⁶ Mikulášek, Oldřich: *Ortely a milosti*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 41.

⁹⁷ Valouch, František: *Slasti a úzkosti Oldřicha Mikuláška*. Literární noviny, 1999, č. 48, s. 8.

Podobné básně se staly doménou i Jiřího Pištory a tvoří nedílnou součást jeho lyriky od první sbírky až po texty uchované v Památníku národního písemnictví. Jako by jeho lyrický subjekt nacházel lásku teprve v momentě ztráty a jako by ty nejhlubší city byly odhaleny až v momentě utrpení a smutku. V podobných okamžicích odhaluje i Mikulášek své nitro soužené láskou: „*To už mi neudělej - / nechat mne v žaláři myšlenek na tebe / za noci delších než jsou ty polární, / za dnů tak prázdných, / tak bezútěšných, / protože na jejich konci / nejsi ty.*“⁹⁸

Oba básníci spojují své typické motivy s motivy milostnými. Mikuláškův motiv krve je spjat s takovými, které v sobě tají vášeň a bouřlivost: „*Krví svou se k tobě řinu / oblostí tvých údů splaven*“. Lásku připodobňuje i k dalšímu výraznému motivu, který dominuje jeho poezii. Ke smrti. Vyslovuje názor, že láska, kterou člověk ztratí, je bolestí podobné té, již pocítíme při smrti blízkého člověka. V pozdějších básních také často dochází ke gradaci, kdy se zpočátku milostná báseň mění v báseň expresionistickou. Lásku tvoří pudy a živočišnost, v srdci máme kromě lásky i vědomí smrtelnosti. „*Co platno člověku, / že srdce chrání pevný hrudní koš? / Praskají žebra v chrupu nádherném / a dobře jde to maso od kosti, / promlouvá samo listí suchoučké / z posledních sil svých žilek, / a pak se rozpadá.*“⁹⁹

Láska a slovo jsou pro oba básníky životním bohatstvím: „*Mám pohár vína, / Mám Tebe. / Mám své slovo. / Jsem bohat.*“¹⁰⁰, jistotou, a především u Pištory, vykoupením z osidel neovladatelného osudu. Láska je tedy něčím vyšším, něčím, co dokáže nemožné. A i přes temnější ladění v momentech, kdy láska bolí, je u obou básníků láska tím nejdůležitějším, tím, co dokáže změnit osud: „*znáte to, srdce se pohne / a s ním nebe i země...*“¹⁰¹ Teprve když milujeme, pak skutečně žijeme. Co je však pravá láska, osud? „*...láska je, když nelze vypovědět.../ Když pouhým dechem / pouště se v nás šíří. / Když se chce nedýchat. / Jak před prvními takty, / když je odklepán, / náš osud odklepán, / a povel dává kat.*“¹⁰²

⁹⁸ Mikulášek, Oldřich: *Ortely a milosti*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 38.

⁹⁹ Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁰ Mikulášek, Oldřich: *Vinohrad*. Praha: Odeon, 2004, s. 45.

¹⁰¹ Mikulášek, Oldřich: *Ortely a milosti*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 16.

¹⁰² Tamtéž, s. 36.

5. 3. Existenciální lyrika

„Na tomto světě beze jména“

Verše obou básníků jsou meditativní a reflexivní. Mikuláškovy básně, stejně jako Pištorovy, jsou plné melancholie, úzkosti, objevuje se v nich strach z toho, co přinese budoucnost. V Pištorových básních se strach z budoucnosti výrazně prohlubuje, neboť jeho vnímání světa je na rozdíl od Mikuláška mnohem více neuchopitelné. Mikuláškův lyrický subjekt je často ztotožňován s přírodou, Pištorův je do ní, stejně jako do života, spíše vržen a jeho místo v ní je těžko určitelné.

Podobně jako „temná linie“ v poezii Mikuláškově, tak i poezie Pištorova přináší úvahy o samotě, beznaději života a reflexi lidské společnosti. Oba básníci si pokládají a hledají odpovědi na otázky týkající se lidského bytí a vnímání světa. Reflektují jedince ovládaného časem. Jejich básně tak dostávají existenciální rozměr: „*Na počátek se ptám, jehož nebylo, / nepadal sníh a bylo nebílo, / vlas, tolik světla než se vznítilo, / ohnout se aby vítr mohl, čas / v kolenou trávy, vesmír holohlavý / křtící svých komet prázdno rozevlát.*“¹⁰³

V líčení lidského osudu je Mikulášek podobně jako Pištora značně expresivní, nebojí se nazývat věci pravými jmény, odhaluje a ukazuje je tak, jaké doopravdy jsou, bez příkras, jen holá a syrová skutečnost: „*Jíst, pít a spát / jsou naše dějiny. / A potom vratný pohyb útroh. / A hololezení / vštříc břichům jalovým. / Slyším už kroky, jenž nám stejně / zatlačí hlavy pod zem.*“¹⁰⁴ Život je pro něho stereotypem, ale také ortelem i milostí. Zatímco pro Pištora je život spíše horečnatým snem, pro Mikuláška je mnohem realističtější, lyrický subjekt přichází na svět v doprovodu bolesti a v bolesti umírá. Mikulášek ve svých existenciálních básních opouští dojemné přírodní scenérie a vydává se na bolestnou „černou“ cestu hledající smysl života. Zatímco si Pištorův lyrický subjekt neustále uvědomuje konstantu času a poddává se svému osudu, pak je Oldřich Mikulášek básníkem rozporu života a smrti. Stále vyzývá k tomu, aby se o život vedl boj. Život mu je i s tragickými okamžiky něčím vzácným a drahým. Mikulášková poezie do roku 1960, to je především drama jednotlivce, kdy smrt může být východiskem z marného života a zároveň tragickým koncem všeho. Je součástí našeho

¹⁰³ Mikulášek, Oldřich: *Křídlovka*. Praha: Fr. Borový, 1941, s. 26.

¹⁰⁴ Mikulášek, Oldřich: *Ortely a milosti*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 26.

osudu, něčím nehmatatelným, a přesto ve své podstatě jednoduchým („*mnoho telátek musí zahynout...a je to snadnější než verš*“).

S motivem života, ale i s motivem smrti pak bezpochyby souvisí i další Mikuláškův charakteristický motiv - motiv krve. Krev je pro něho symbolem života, pulzující krev se ztotožňuje s životem a vášní. Život se pro Mikuláška v jeho temném období stává především bezútěšným opakováním se rituálů a ubíjejícím, stále stejným, pohybem po ose: „*Co o dechu víme, / jenž zvolna / sune nás k chropotu? / K jinému skřípění brzd, / že už mu nestačil / pohybu tomu dech – / i v lásce, i v smrti? / Anebo o vlaku? / Jeden a týž pohyb. / Anebo o lávě? / Jeden a týž pohyb, / vzdouvající, klasající / pompeje v našem střevě / pochované právě...*“¹⁰⁵ Od zrození až po smrt, vše se rovná jednomu pohybu, stále stejné nicotě. Nicotnost, to jsou základní fyziologické potřeby – jíst, pít a spát.

Na rozdíl od Pištory popírá v některých verších osudovou cestu, životní cestu si naopak budujeme sami: „*Denně žiju jak musím / a jak chci. / Nikdo mě nenakreslil čáru života.*“¹⁰⁶ Co však je s Pištorou shodné, je jakási neschopnost ovlivnit zavedené a stále se opakující rituály/pohyby, jež nás utváří od rána do večera, od narození do smrti. Nejen ve sbírce *Pulsy* se pak tím základním pohybem stává pulsace, jež je symbolem veškerého životního rytmu.

Důležitým motivem v pozdější Mikuláškově poezii se stává především motiv lidské masy a reflexe jedince uvnitř ní. Přes časté zmínky masy se však objevují i motivy duše, pohybující se mezi šepotem a stenem. Jedinec si uvnitř sebe nese masu, masa je však dána jednotlivými individualitami („*Chór v jediném hlasu, hlas v chóru...*“). Lyrický subjekt se odpoutává od přírody, aby se nechal obklopit lidmi, městem.

V souvislosti s existenciální lyrikou u Pištory sledujeme i časté pochyby o Bohu jako o vyšší moci, tato linie se však nevyskytuje v poezii Mikuláškově. Mikulášek je sice básníkem protikladu nicoty a veškerého bytí na světě, přesto není jeho lyrický subjekt mučen tak výraznými otázkami o existenci Boha jako Pištorův, u nějž v posmrtně vydané sbírce začal převažovat názor, že Bůh skutečně neexistuje.

¹⁰⁵ Mikulášek, Oldřich: *Pulsy*. Praha: Mladá fronta, Práce a svoboda, 1947, s. 12.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 43.

Závěrem

I na základě zjednodušených srovnání lze rozpoznat, že poetiky obou zmiňovaných básníků jsou si podobné. Temná linie, kterou akcentujeme v Mikuláškově tvorbě od padesátých let, jako by se stala i součástí poezie Jiřího Pištory. Poezie obou básníků je dynamická, temná, reflektuje jedince i dění světa, život i smrt. Je to bezesporu poezie vnitřních prožitků a intimních nálad. Vévodí jí přírodní živly, láska a slovo jsou v ní nejvyššími hodnotami.

Vyslovit však názor, že byl Pištora pouhým napodobitelem Mikuláška, by bylo jen černobílé vidění problematiky. Stejně jako nacházíme u obou poetik shodné rysy (od témat až k motivům), tak v nich samozřejmě nacházíme i odlišnosti. Bylo by velmi zjednodušené souhlasit s těmi recenzenty, kteří v minulosti vyjádřili svůj názor proti původnosti poezie Jiřího Pištory. U těchto recenzí a recenzentů je důležité vzít v potaz také to, že mnohdy byli ovlivněni dobovou problematikou a územ.

To, že byl Pištora ovlivněn poezií Mikuláškovou, není v poezii jevem neobvyklým, a proto není dle našeho soudu nutné považovat poezii, jež byla inspirována jinými autory, za méně hodnotnou. Je čistě subjektivní otázkou, do jaké míry byl Jiří Pištora ovlivněn poezií svého staršího kolegy, jehož si vážil a obdivoval. Ostatně nejen vliv Mikuláškův je na verších Pištorových znát. V souvislosti s Pištorovou poezií bychom mohli vyslovit i další jména: František Halas, Zbyněk Hejda, Jiří Wolker či Jiří Orten.

To však nemění nic na faktu, že Jiří Pištora předkládá čtenářům ve svých sbírkách svébytnou poezii, která ani časem neztrácí na své přitažlivosti. Možná, že první dvě sbírky jsou prodchnuté ozvuky poezie Mikuláškovy, avšak třetí sbírka *Mezery v paměti*, vydaná v samizdatu a exilu, plná Pištorových typických motivů, se už od poetiky Mikuláškovy spíše odklání. „*Je to poezie základních kamenů, která odmítá hrát, být loutkou, a pro svůj životní pocit neplánovaně se zjevívších Zulukafrů hledá pojmenování.*“¹⁰⁷, píše o sbírce *Mezery v paměti* Marie Langerová.

Můžeme tedy konstatovat, že rukopis Pištorův je pevný a výrazný a že by bylo zavádějící připodobňovat ho neustále k poezii jiného autora.

¹⁰⁷ Langerová, Marie: Tichounké bílé malé hrůzy. *Literární noviny*, 1994, roč. 28, s. 8.

6. BÁSNĚ Z POZŮSTALOSTI

(Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze)

Především kvůli předčasné a tragické smrti Jiřího Pištory nebyly všechny jeho básně knižně publikovány. Za významný počin můžeme tedy považovat i to, že některé z těchto básní vyšly posmrtně (sbírka *Mezery v paměti*). Některé však takové štěstí neměly, přestože se část z nich dochovala. V současnosti je část básní v soukromém vlastnictví a část je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (viz Příloha č. I).

Jedná se zhruba o 30 básní, několik písňových textů a rozepsaných fragmentů. Tyto předala Památníku národního písemnictví manželka Jiřího Pištory Marie. Kromě poezie jsou v Literárním archivu uloženy i další Pištorovy texty. Fragments prózy, korespondence či novinové články, které však nejsou předmětem diplomové práce.

Všechny verše ze sbírky Literárního archivu jsou ukázkou charakteristické poetiky Jiřího Pištory, kterou nalezneme ve všech publikovaných sbírkách. Pištora se ani v těchto básních nevzdává svých typických témat a motivů, kterými jsou především čas, pomíjivost, ztráta. Nadále převažují i pocity existenciální úzkosti. Přesto v nich, stejně jako v posmrtně vydané sbírce, můžeme sledovat určitý posun. Potažmo vycítit i určité zrání Pištorovy poezie, které mnohým recenzentům a kritikům chybělo v jeho prvních sbírkách. Do těchto textů Pištora mistrně vtělil jak myšleny debutujícího básníka, tak i myšlenky básníka, jehož poezie netápe, ale naopak je vybroušena k dokonalosti.

Sbírce nepublikovaných básní nesporně dominují texty milostné. Zatímco ve vydaných sbírkách byla láska hojně zobrazována jen v náznacích či se skrývala za jinými motivy, zde dostává jasnou podobu a je vyjádřena přímo. Neznamená to však, že by nebyla jako ve vydaných básních spojována s motivy pomíjivosti či ztráty a nevtělovala se do věcí prostých a běžných. Láska, přestože nejistá a někdy též bolestivá, se stává zároveň vysvobozující: „*Na konci, lásky začíná láska, / počkej rok a uvidíš, // Sevru tvou dlaň / a jedné frontě téhle planety / selže dělo*“, a tak nebrání nic přímému vyznání: „*Ale ty lásko, blázne od kosti / a od krásy, / nejsi podzim a nejsi voda. / Živá jsi.*“ Zároveň je měřítkem skutečného života - milujeme, tedy jsme. Znovu se také přibližuje přírodě, která hrála prim v Pištorově prvotině.

Žena již není pouze zdrojem bolesti, ale především symbolem krásy. Je složitá, stejně jako konstanta času nepochopitelná a křehká jako báseň. Krásu pro Pištoru samozřejmě představují i všechny běžné činnosti a starosti dvou lidí, které spojuje láska. Krásné je i odevzdání: „*pojď, vezmi si můj život / a buď dobrá*“. Některé z milostných básní jsou svým vyzněním podobné milostným básním Václava Hraběte: „*a ty jsi vešla. / Právě začínal / koncertní soumrak / tichem ve všech strunách, / chtěl jsem se zeptat, / ale není nač.*“

Dalším charakteristickým motivem objevujícím se v textech z pozůstalosti je motiv času. Motiv, který v celém Pištorově díle neprochází žádnými zásadními transformacemi. Čas je pro Pištoru především symbolem pomíjivosti, ztráty, je nositelem vzpomínek, „*přesnějším chronometrem života*“ a také něčím, co nelze uchopit ani pochopit. Přesto nás tato nezměrná veličina ovládá: „*bijí tam, bijí zvony přes vinice / poledne veliké / jako sám čas.*“

S tématem času se znovu prolíná motiv lidského osudu. A proto opět typická otázka: „*Říkáme náhoda, / a on se zatím roztržitý osud / zakoukal na vážku...*“, zdali za vším stojí náš osud? Byl nám předurčen, jsme strůjci svého osudu? Snad jen láska dává v tomto světě smysl: „*A deset tisíc roků bez dechu, / protože jsi.*“ Ale odkud se bere láska, kdo je ten, koho milujeme: „*Snad ani nejsi, zavínil tě déšť*“ nebo: „*jsi tolikátá, / že ani nevím, / jsi jediná, že ani nevím.*“ Znovu se tedy objevuje typická nejistota ohledně toho, co je skutečnou podstatou našeho bytí.

To, že jsou život a láska pomíjivé, neznamená, že vždy musí být zdrojem úzkosti, mnohdy probouzejí spíše melancholii tolik typickou pro Pištorovu poetiku. „*Pojď ty můj nesmysle, člověk se přece / přihodí jen jednou, horám, tobě, větru – .*“

Stejně jako plyne čas, plyne i řeka. Řeka podobně jako motiv času je nositelem vzpomínek, ztrát. V písňovém textu *Blues o oknech* není však řeka tím silným živlem, kterým byla v básních první sbírky, nyní je její hladina klidná jako „blues“ a ukazuje svou melancholickou tvář. Jedná se o jeden z mála písňových textů, ve kterém nedominuje vtipný rým, ale spíše se blíží k poetice Pištorových básnických textů: „*Stála tu se mnou a žluté okno / po řece plulo bůhví kam / stojím tu sám a žluté okno / dál svítí v řece Kde tě mám?*“ I v jiných básních se setkáváme s něžnou tváří vodního živlu: „*Střemhlavý déšť si řeku zamiloval, / křehká voda z hvězd.*“

Jednu část sbírky textů z pozůstalosti tedy tvoří převážně básně melancholické, milostné. Básně, ve kterých do popředí vystupuje motiv pomíjivosti. Pomyslnou další část pak tvoří básnické texty, kterým dominují vzpomínky, existenciální motivy, pocity

beznaděje a deziluze. A jestliže můžeme o některých básních říci, že jsou zosobněním milostného vyznání, pak můžeme o dalších konstatovat, že jsou vyjádřením přesného opaku. Jsou protipólem lásky a blíží se smrti. Ne však smrti fyzické, ale smrti, do níž jsme mnohdy uvrženi již během života. Jaký smysl má naše existence, existuje nějaký řád, kterým se řídí náš život? Znovu a znovu jsme vrháni do beznaděje a k počátku všech otázek týkajících se našeho bytí: „*kdyby tomu bylo jinak, a kdyby zdejší čekání / na pohřební vůz měl řád a smysl a účel, / zoufal by si, protože pak by promeškané příležitosti / byly skutečně příležitostmi / a to by bylo nesnesitelné.*“

Motivy lásky, vzpomínek i války se prolínají a tvoří důležitou součást Pištorovy poetiky i v nepublikovaných básních. Dohromady tato témata vytváří melancholický obraz života, který ukazuje jak z lepší, tak horší strany. Nelze žít život bez lásky a ani beze strachu.

„Kudy vede cesta?“ Tato otázka přímo či nepřímo zazněla již ve všech Pištorových sbírkách a nechybí ani ve sbírce textů z pozůstalosti. Existuje v životě vůbec snadná cesta? Možná pro pár vyvolených, ale pro Pištora vede životní pouť strmými stezkami, je lemována bolestí, ponížením a strachem. Vede odnikud a nikam: „*v důvěře čekáme svůj vlak, / věříme na červenou, věříme na zelenou, / věříme na vesmír, / že to, co vyjede, nikdy se neztratí / a třeba se zpožděním dorazí jako osud / proklínaný, leč náš.*“

Životní příběhy osamění, které ale v sobě nesou sílu každého prožitého okamžiku, tvoří téma dalších básní. Apel je položen na lidské svědomí, zodpovědnost za život svůj i životy bližních a vinu za činy minulé: „*jako nás zrada loví dokola / v manéži svědomí, / práskne, zavolá, / neusneme.*“ Svou tíhu však všichni musíme donést až do konce, aniž bychom ji dokázali ze sebe sejmout. Nemůžeme ovlivnit osud svůj ani osud jiných.

V básni *Sníh v březnu* se Pištora vrací k motivu „přibližnosti“, tentokrát se však vztahuje k charakteru člověka: „*jací jsme „přibližně“?*“ Tvoří nás naše sny, touhy, úmysly? Pokud ano, pak pro Pištora existuje zároveň i naděje, že podobné sny a touhy sdílí vícero z nás, a proto je možné, že když ne my sami, pak někdo jiný může sny proměnit v realitu, popřípadě je ve své mysli nést dále. Jedním z mála úniků z neutěšené reality je tedy to, že bychom neměli truchlit pro něco, co bylo, ale měli bychom snít o něčem, co by mohlo být.

Tíseň a cesty do ztracena jsou charakteristické pro obsáhlejší Pištorovy básně. Co odpovědět na otázky, které v průběhu našeho života vyvstávají? Jak si vysvětlit to,

že jsme? Nejistotu okamžiku střídá nejistota myšlenky: „*Tak co jsem mu moh ještě- / ty snad víš? // Nebylo kudy mluvit dál.*“ Přes veškeré nejistoty však zůstává láska, i když sama nejistá: „*Ty, / tohle ti neříká, aby ti byl k smíchu. / Můžeme třeba přespát v popelnici / a jeho lásce se nic nestane.*“

Jako už v mnoha básních, i zde se Pištora v některých básních dotýká historie, dětství a války: „*nárazník, který o palec minul, / osud / z května čtyřicet pět, / běžel jsem ulicí a po klukovském stínu / stepoval kulomet.*“ I tyto motivy souvisí s lidským osudem. Stejně jako je člověku dán život, který nelze změnit, tak nelze změnit ani vzpomínky, které tíží: „*co pamatuji na plošinách děl, z transportů na východ se vracel jenom déšť.*“

6.1. Písňové texty

Nedílnou součástí textů uložených v Památníku národního písemnictví jsou také texty, které bychom mohli označit jako písňové. Na rozdíl od typických Pištorových básní jsou tyto texty hravé, vtipné a povětšinou založené na pravidelném rýmu. Některé z nich jsou doprovázeny i popisky samotného autora, jež se ponejvíce týkají toho, co je na textech třeba pozměnit či vylepšit.

Díky „lehkosti“ a jednomyslnosti některých témat část básní vyznívá, jako by byly určeny dětem. Bezpochyby jsou podobné veršům, které Pištora uveřejňoval v časopisech pro děti. Těm, které Pištorovi natolik ztížily jeho profesní a následně i osobní život.¹⁰⁸

V písňových textech se objevuje nezvyklá poloha Pištorovy tvorby, totiž taková, v níž jde především o vtip a hru, i když i za zdánlivě nevinnými náměty se mohou skrývat úplně jiné významy. Motivicky jsou zcela různorodé a časté motivy tolik typické pro jeho básně bychom zde našli pouze okrajově. V rámci lehkosti a vtipu se v nich objevují i erotické narážky:

¹⁰⁸ Především šlo o dětské říkanky, které byly otištěny v roce 1969 v časopise Mateřídouška (*Žije, žije ve stepi / jeden v suché otepi. / Druhý v láptích pod pařezem, / třetí v díře mezi bezem. / Ať si jsou, tam kde jsou, / Ať sem na nás / nelezou.*) Skryté významy, které tak často nalézáme v Pištorově poezii a jež užil i v říkankách pro děti, se mu staly osudnými. Jiří Pištora byl označen za nepřítele Sovětského svazu.

*„Marie, musíš!
Co s tebou člověk zažije!
Marie, musíš!
A moje zlatá Marie
sedí v lodi jak mumie,
když nás to v šlajsně zalije,
já
a já to neupíchám sám!*

*Marie, jsem tam!
Marii tohle nevzruší.
Marie, jsem tam!
Vždycky si večer usuší
blůzu i vlasy v ovzduší,
dnes ale až se osuší,
já
a já ji tam hodím zas!“*

Zobrazení vztahu ženy a muže s ironickým nadhledem je, na rozdíl od jeho ostatních básní, taktéž typické: *„Má milá okno rozbila / kamenem / když na mou hlavu mířila / kamenem / Tohle se někdy přihodí / s kamenem / když se dost přesně nehodí.“*

Některé verše mají charakter dětské říkanky: *„Tele jenom omylem / spase jetel s motýlem / omylem, omylem / to je černé na bílém.“*, avšak celkovým vyzněním jsou určeny bezpochyby starším posluchačům. Podobně je tomu například i v textu *Paseka*, u kterého ale nelze jasně určit, zdali se jedná o písňový text. Přestože je založen na pravidelném rýmu: *„A uslyší to šišky z výšky / a jedna z nich se vyleká / upadne rovnou na tři myšky / v lese z toho paseka“*, v poslední strofě si Pištora nechává prostor pro typické melancholické vyznání: *„A já se zas dívám stranou / mám ted' z tvých očí strach / v tom lese kde je zakázáno / klást oheň i na cestách.“*

Také u jiných textů je sporné, do jaké míry mohou být považovány za písňové. I v textu nazvaném *Nahý a kamenný muž* najdeme opět pravidelný rým a po každé strofě opakující se „refrén“ *„nahý a kamenný muž“*, přesto se svým vyzněním blíží poetice básní. Z poznámek samotného Pištory je ale jasné, že tento text byl jako písňový skutečně zamýšlen: *„Kdyby to bylo moc jednotvárné, je možno udělat hudebně 2. a 4.“*

sloku jinak jako refrén. Patrně to bude chtít na konec zopakovat poslední sloku, nebo skombinovat z těch čtyř pátou. Věc úvahy.“

Rozhodujícím prvkem se u Pištorových písňových textů stává tedy již zmíněná hra, vtip a nevšední nápad: „*Proč na ni nikdo nešlápne / v technickém století / kde prý to mají prachšpatné / růže a s nimi estéti... Protože: / Tohle je po holení / a tohle na vaření / jen chudák růže není.*“ Podobně pak i v textu nazvaném *Ráno*, u kterého si Pištora udělal poznámku, že jej bude nutné vylepšit.

Poetiku, která upomíná na písně Voskovce a Wericha, má pak text nazvaný *Hodil jsem po babičce botu*. Jde o krátké, lehce zapamatovatelné, podobu říkadla mající čtyřverší: „*Babičko, tvoje vizáž mě zlobí / Vrat' mi tu botu! / O botu nebylo by, / ale v čem půjdu na robotu?*“ Podobně pak i v písni *Kam šel*, jež má v poznámkách Jiřího Pištory různé alternativy: „*Měl tvář a chůzi kovbojů / a to se málo vidí... Měl tvář a chůzi kovbojů / a strašně mu to sluší.*“

Zamýšleným poselstvím písní bylo bezpochyby především pobavit posluchače. A i když se některé z nich podobají Pištorovým básním, jejich převážně zábavný charakter nenutí čtenáře k hlubším analýzám.

Můžeme tedy konstatovat, že básně, potažmo také písňové texty, které se v současné době nachází v držení Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, si zachovávají téměř identické vyznění jako verše, jež byly ještě za Pištorova života a dokonce i po jeho tragické smrti publikovány. Pořád jsou to tytéž verše, do nichž jsou vtěleny otázky života, lásky a smrti. Stále je to poezie, která si klade otázky, ale jen těžko na ně hledá odpovědi. Poezie hluboce intimní, milostná, místy snad i tragická, poezie okamžiků, nálad a „přibližnosti“. Taková jako život člověka, který svůj čas na zemi tráví hledáním lásky, životních cest a odpovědí.

Motivický inventář zůstává i v těchto textech jednotný, téměř beze změn. Nejblíže mají nepublikované básně, zřejmě i díky tomu, že vznikaly ve stejné době, k básním z posmrtně vydané sbírky *Mezery v paměti*. Nepochybně v nich ale také nalzáme otisky Pištorových prvotin: motivy přírody, přírodních živlů, snové vidění reality. Faktem ale zůstává, že poselství všech veršů je neměnné. Každý den něco ztrácíme „*že zmeškáme, že spadne pěna / někomu z piva po večeři, / někomu z lásky / někomu třeba z pomyšlení...*“ a něco nového nalzáme, jsme svědky všedních i nevšedních okamžiků a i jediná skutečně prožitá vteřina je tím, co nás tvoří

„doopravdy“. Ostatní okamžiky, které tvoří většinu našeho života a které nás pouze míjí, vytváří pouhou iluzi a „přibližnost“.

Nedochází k žádnému výraznému tematickému či motivickému posunu. Dominují motivy pomíjivosti, samoty, vzpomínek, vztahu dvou lidí... Přesto jsou i dnes verše živou a pravdivou výpovědí životních pocitů a myšlenek. Protože: „*ale každý den na zemi je první*“ a „*na konci lásky vždy začíná láska*“, je stále něco nového, co můžeme prožít, zachytit a poznat. A možná, že svět, ve kterém žijeme, není ideální a je plný ztrát, ale stejně jako báseň může dojmout, potěšit a zaujmout. „*Ale pro ten sníh, kamarádi, / netruchleme. / Vráť ho oceán, / a bude znova sněhem.*“

„A ty 4 dny, 10-9 hodin před tím, než spáchal sebevraždu, mi zavolal.

Zavolal a chtěl se sejít, ale já mu řekl: „Hele, neser furt, mám fojr. Je to tak důležitý, nemůže to počkat do příštího tejdne?“

A 4 dny, 10-9 hodin před tím, než spáchal sebevraždu, řekl do telefonu: „Dobry, to může počkat!“

A o tom, že spáchal sebevraždu, jsem se dověděl až s dvoudenním zpožděním!“

Jan Zábrana, Celý život (I)

ZÁVĚR

Vinou předčasné a tragické smrti Jiřího Pištory se dnes můžeme pouze dohadovat, jakým směrem by se jeho poezie nadále ubírala. Zdali by zůstal věrný svým tragickým a melancholickým veršům, či by se jeho poetika zcela proměnila. Zda by se na jeho poezii podepsala měnící se doba nebo zda by se změnil jeho pohled na svět a lidskou existenci.

Poezie Jiřího Pištory, zastoupena třemi publikovanými sbírkami a několika texty, jež nebyly nikdy knižně publikovány, patřila na počátku 60. let minulého století bezesporu k jednomu z nejvýraznějších. Přestože jeho poezie neprošla z hlediska tematického a motivického inventáře žádnou výraznou proměnou, jde o poezii mnoha poloh a výrazů. Pištora byl nejen básníkem existenciálních nálad, ale také básníkem milostným a melancholickým.

Pištorovu poezii ovlivnila řada podnětů: smrt otce, dětství prožité za války, studia na Filozofické fakultě v Olomouci či pozdější reakce režimu, který mu znemožňoval práci a zakázal publikační činnost. Neméně důležitý byl pro jeho poezii i vliv Oldřicha Mikuláška, kterému Pištora věnoval svou básnickou prvotinu a jehož poetikou byl především ve svých začátcích nesporně ovlivněn.

Od první až po poslední sbírku prochází básnickým dílem Jiřího Pištory motivy času, vzpomínek, osamění a ztráty. Důležitou úlohu hrají také existenciální a milostné motivy. Existenciální úzkost, ale i vyznání lásky najdeme jak ve vydaných sbírkách, tak i v textech, které nebyly doposud publikovány. Verše halené do melancholie jsou plné otázek týkajících se smyslu lidské existence, odpovědnosti člověka k světu i k sobě samému, smrti, neuchopitelnosti času a osudu. Odpovědi na tyto otázky mnohdy chybí. Jejich nepřítomnost však můžeme chápat jako apel každému z nás hlouběji o své existenci přemýšlet a tím se nedotýkat pouhé „přibližnosti“, ale skutečné reality.

Čas se stal pro Pištora tématem nejnosnějším a je zastoupen ve všech sbírkách. Má mnoho podob; souvisí s motivy existenciálními, s motivy vzpomínek a ztrát. Svět je neustále v pohybu a neúprosný čas proměňuje každý prožitý okamžik ve vzpomínku. Všechno na světě je pro Pištora pomíjivé a „přibližné“; ztrácíme své lásky i přátele. To skutečné, podle Pištory, vlastníme ve své mysli. Čím blíže jsme svým snům a představám, tím více žijeme „doopravdy“.

Pištorův lyrický subjekt se nachází mezi vědomím smrti, bolesti a lásky. Reflektuje svou vrženost do světa, neovladatelný čas a osud. Také láska, další výrazný motiv, je pro Pištora především zdrojem bolesti a ztráty. Ve svých verších zachycuje lásku dvou lidí nejčastěji na jejím konci, v okamžiku bolestného rozchodu. Ve sbírce *Mezery v paměti* a v textech ze sbírek z pozůstalosti se však láska stává i nadějí, světlem ve tmě. Milostná lyrika v nich vystupuje do popředí a vyznání lásky nabývají na důležitosti a naléhavosti.

První sbírka *Hodiny v řece* výrazně ovlivněna poetikou Oldřicha Mikuláška, se nese především ve znamení přírodní a reflexivní lyriky. Ale i přes přírodní motivy Pištora směřuje k zachycení rytmu života a neklidu, jenž nám přináší život. Tóny úzkosti zaznívají ještě z dálky a jasně slyšitelné jsou až při bližším seznámení se sbírkou. Milostná lyrika, stejně jako například motiv smrti, stojí zatím na okraji, zatímco do popředí vystupuje již zmiňovaný motiv času.

Druhá Pištora sbírka *Země přibližných* nebyla již nejistým vstupem básníka do světa poezie, ale byla pokračováním a prohlubováním toho, co bylo započato sbírkou první, tedy poetiky okamžiků krásných i temných, bolesti i lásky, věcí prvních i posledních. *Země přibližných* je až extrémní ukázkou tvorby, která „ví, co chce a dělá to“, napsal ve své recenzi z roku 1966 již zmiňovaný Karel Milota¹⁰⁹.

K výraznému tematickému či motivickému posunu však nedochází a Pištora se začíná vymezovat jako básník monotematický. Existenciální motivy střídají motivy času, potažmo motivy úzkosti ze světa, jenž nás obklopuje. Naše životy jsou pro Pištora jen prchavé okamžiky štěstí. Právě díky nim se však dotýkáme toho „skutečného“. Stále, částečně pod vlivem Oldřicha Mikuláška, zobrazuje Pištora ve verších vnitřní prožitek člověka hledajícího smysl ve světě plném chaosu.

Ani ve třetí Pištora sbírce, vydané po jeho smrti, a v textech z pozůstalosti, nenacházíme výraznější proměny témat či motivů. Pištora zůstává věrný své poetice, se kterou vstoupil do literatury. Mění se ale postavení některých typických motivů, dominantním se kromě motivu času stává i motiv smrti. Vyznění veršů se stává expresivnější, sdělení jsou nutkavější a prožitky hlubší. Na rozdíl od předešlých sbírek je věnováno více prostoru milostným veršům. A tak se tu i přes depresivněji laděné verše objevují básně plné vyznání a touhy po lásce a přátelství. Jsme i nadále uvězněni

¹⁰⁹ Milota, Karel: U hranic staré a nové poezie. *Plamen*, 1966, č. 5., s. 146.

v osidlech času a osudu, přesto je tu naděje. Ztrácíme, ale také nalézáme. Neexistuje život bez lásky, bez smrti a bez vzpomínek.

Tematicko-motivická analýza básnických textů tedy prokázala, že Pištora poezie tvoří uzavřený celek bez výraznějších proměn témat či motivů a že Jiřího Pištora můžeme označit jako básníka monotematického. Motivy času a existence se staly pro jeho poezii klíčovými. To ale jeho poetice okamžiků a intimních nálad neubírá na přitažlivosti. Jde o poezii plnou vnitřních prožitků, zpovědí a vyznání. Nalezneme v ní reflexivní, milostnou i přírodní lyriku. A i přesto, že jde spíše o poetiku temněji laděnou, v každé sbírce nacházíme i naději a víru v to, že náš život není pouhou hrou osudu a že díky lásce a přátelství jsme schopni ho skutečně prožít. Přestože sám Jiří Pištora odešel nenadále a předčasně, část svého života a toho, jak ho vnímal, zanechal ve svých básních. Předal nám v nich nejen sdělení, že „*kromě velikosti skutečně být ztracen / nic není ztraceno*“¹¹⁰, ale také to, že když někomu sevřeme dlaň z lásky „*jedné frontě téhle planety / selže dělo*“.

¹¹⁰ Pištora, Jiří: *Země přibližných*. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 64.

Příloha I.

Soupis osobního fondu – LITERÁRNÍ ARCHIV PAMÁTNÍKU NÁRODNÍHO
PÍSEMNICTVÍ V PRAZE

Jiří Pištora
(1932 - 1970)

Soupis osobního fondu

Zpracovala Renata Ferklová
Praha 1998

JIŘÍ PIŠTORA

Básník, fejetonista, literární kritik a filmový scénárista Jiří Pištora se narodil 20. června 1932 v Pardubicích. Jeho otec, význačný sociálnědemokratický pracovník v regionu, spolupracovník odbojové skupiny Silver byl za heydrichiády popraven. Jiří Pištora žil s matkou v Pardubicích, kde také maturoval. Ve studiu nemohl hned pokračovat z „kádrových“ důvodů. Jako dělník semtínské chemičky nakonec dostal doporučení ke studiu na vysoké škole; v letech 1952 - 1957 absolvoval obor dějepis-čeština na filozofické fakultě Palackého Univerzity v Olomouci. Po roce práce pomocného dělníka na stavbě opatovické elektrárny nastupuje do knihovny v Pardubicích, odtud odchází v roce 1961 do Prahy, kde působí v administrativě sekretariátu Svazu československých spisovatelů, od roku 1965 byl sám jeho členem. Zasadil se o to, aby tato organizace požádala ministerstvo vnitra o vydání sešitů veršů Jana Zahradníčka, které tento básník tvořil ve vězení. Normalizační tlak, ztráta zaměstnání a výslechy StB spolu s těžkou osobní krizí vedly k dobrovolnému odchodu ze života 26. září 1970. Pražská poetická kavárna Viola uspořádala hned v říjnu 1970 tomuto básníkovi tragického osudu vzpomínkový večer. Nekrolog, doprovázený portrétní kresbou básníka, vydalo exilové Svědectví v listopadu 1971 (roč. XI, č. 42, 1971, s. 300–301).

Jiří Pištora byl v letech 1963 - 1964 redaktorem časopisu Tvář, v letech 1966 - 1969 spolupracovníkem časopisu Sešity pro mladou literaturu. V roce 1969 napsal pro říjnové číslo dětského časopisu Mateřídouška dětskou říkanku s názvem Lapkové, která vyvolala velký normalizační skandál, jehož součástí byla kromě zvýšeného zájmu StB i ztráta smlouvy s nakladatelstvím Albatros na vydávání dětských knih.

Zachoval se jen fragment písemné pozůstalosti Jiřího Pištory a obsahuje jen náhodný zlomek korespondence a množství fragmentů, konceptů a různých verzí jeho poezie, prózy a především novinových článků, glos, fejetonů, recenzí apod. Jsou zde uloženy i práce pro filmovou tvorbu z druhé poloviny šedesátých let, na nichž spolupracoval s Václavem Haplem.

Fragment literární pozůstalosti Jiřího Pištory koupil LA PNP v roce 1970 od spisovatelovy manželky Marie, má přírůstkové číslo 141/70, obsahuje 309 archivních jednotek a je uložena ve dvou archivních kartónech. Zahrnuje období 1958 - 1970.

Korespondence vlastní

přijata:

Hamšík Dušan	1	1968
Mikulášek Oldřich	1	1966

odeslaná:

Pištora Jiří Svazu československých spisovatelů – Praha	3	1966
--	---	------

Rukopisy vlastní

Poezie:

básně a pravděpodobně i texty písní, koncepty a fragmenty, b.d., kopie strojop., 48 ll, strojop. s rkp., 9 ll, rkp., 1 list, 4, připojeny desky s rkp. nadpisem: Věta z přesýpacích hodin

Próza:

„A víš, jaký si ušiju rukavice...“ Próza, fragment, strojop., 8 ll, 4
jiná verze, strojop., 10 ll, 4 (na rubu posledního listu fragment básně, strojop.)
kopie strojop. předchozího textu, 10 ll, 4, (na rubu fragmenty různých básní, kopie strojop.)
Léto na draka. Próza (novela nebo sbírka povídek ?), strojop. s rkp. úpravami, 106 ll, 4
„Nebyla to vůbec připravená reportáž...“, „S přítelem Vlastimilem jsem prohlížel...“, „Teprve dodatečně mi došlo...“ Prózy, fragmenty konceptů, strojop., 2 ll, 4, rkp., 3 ll, 8, strojop., 3 ll, 4
Puška. Povídka, kopie strojop., 7 ll, 4
„Škoda se štvát...“ Povídka, strojop., 14 ll, 4

Drama:

Dole je moře. Námět pro krátký dokumentární film z roku 1967, rozmnožený strojop. s rkp., 12 ll, 4, komentář k témuž filmu, kopie strojop., 3 ll, 4 (spoluautor Václav Hapl)
Před očima všech. Komentář k filmu o vystoupení vojáků na spartakiádě z roku 1965, tři různé verze: kopie strojop. s rkp. opravami a poznámkami, 5 ll, 4
strojop. s rkp. úpravami, 8 ll, 4
kopie strojop., 8 ll, 4
Sen. Námět pro hraný film z roku 1967, rozmnožený strojop., 20 ll, 4 (spoluautor Václav Hapl)

Články, fejetony, eseje, recenze, přednášky:

Novinové články /I./, A-O

novinové články (glosy, recenze, fejetony atd.) tištěné v časopisech: Literární noviny, Sešity, Signál, Kulturní kalendář Pardubice, Plamen, Smena, Tvář, Host, Magazín, Osvětová práce, Kulturní tvorba, Rozhlas Brno, Sborník pro poezii a v dalších nezjištěných časopisech, pravděpodobně některé i nepublikované, z let 1958-1970, strojop. a strojop. s rkp., 227 ll, 4, na rubu: fragmenty jiných verzí novinových článků a fragmenty básní

Novinové články /II./, P-Z

novinové články (glosy, recenze, fejetony atd.) otištěné v časopisech: Literární noviny, Sešity pro mladou literaturu, Plamen, Tvář, My, Voják, Sborník /pro poezii?/, Host, Nové knihy, Listy klubu /přátel poezie?/ a pravděpodobně i některé nepublikované, z let 1958-1970, strojop. a strojop. s rkp., 279 ll, 4, na rubu: fragmenty jiných verzí novinových článků a fragmenty básní (spoluautorem článku o tabáku a dýmkách pro Plamen 1961 je Vlastimil Šebek)

Novinové články /III./, /Interview Veroniky.../

novinové články, 15 fiktivních rozhovorů a 1 fejeton /?/, pravděpodobně z let /1968-1969/, kopie strojop., 32 ll, 4

Novinové články /IV./

novinové články, koncepty a fragmenty různých článků, rkp., strojop. s rkp. a strojop., 53 ll, 8 a 4

/Konečná stanice Friedrichstrasse/. Reportáž ze setkání německé mládeže v Berlíně, fragmenty různých verzí, strojop. s rkp. úpravami, 46 ll, 8 a 4
na rubu: fragmenty básní

/Tramské písně/. Úvod k výběru z tramských písní 20.-30. let, kopie strojop., 20 ll, 4
Sešity pro mladou literaturu, roč. I., č. 4, říjen 1966 (redaktor Jiří Pištora), stránkový obsah čísla, tisk s korekturami, 67 ll, 4

Poznámky:

poznámky /součástky na opravu auta ?/, rkp., 1 list, 4

Rukopisy cizí

Jiránek Vladimír: dvě kresby vtipů, z toho jedna s věnováním, nedatováno, kresba černým propisovacím perem a tužkou, 2 ll, 4

Kabeš Petr: Rytí slov. Lektorský posudek z roku 1967, podepsaná kopie strojop., 2 ll, 4

Kolevski Pando: Pavlovski Radovan: Zbojník. Překlad básně z makedonštiny, strojop., 1 list, 4, na rubu: rkp. poznámka týkající se pravděpodobně obsahu časopisu

Mikulášek Oldřich: S Oldřichem Mikuláškem hovořil Jiří Pištora. Upravený text rozhovoru pro Sešity pro mladou literaturu z roku /1966/, strojop. s rkp. úpravami, 7 ll, 8 a 4

Renata Ferklová

JIŘÍ PIŠTORA

(1932 - 1970)

Soupis osobního fondu

Edice inventářů č. 869

Vydal Památník národního písemnictví

Praha 1998

Bibliografie

Primární literatura:

Pištor, Jiří: *Hodiny v řece*. Praha: Československý spisovatel, 1961.

Pištor, Jiří: *Země přibližných*. Praha: Mladá fronta, 1965.

Pištor, Jiří: *Mezery v paměti*. Praha: Praha: Mladá fronta, 1993.

Archiv: LA PNP: Osobní fond (soupis: R. Ferklová), 1998.

Sekundární literatura:

Knižní publikace:

Bible

Burián, Roman - Kožmín, Zdeněk, - Trávníček, Jiří: *Pět na jednoho*. Jinočany: H and H, 1995.

Kol. autorů: *Zlatá šedesátá*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000.

Kožmín, Zdeněk - Trávníček, Jiří: *Na tvrdém loži z psího vína*. Brno: Jota, 1998.

Křivánek, Vladimír: *Kolik příležitostí má báseň*. Brno: Host, 2007.

Křivánek, Vladimír a kol.: *Český dekameron*. Praha: Scientia, 1994.

Mikulášek, Oldřich: *Divoké kačeny*. Praha: Československý spisovatel, 1955.

Mikulášek, Oldřich: *Krajem táhne prašivec*. Praha: Československý spisovatel, 1957

Mikulášek, Oldřich: *Křídlovka*. Praha: Fr. Borový, 1941.

Mikulášek, Oldřich: *Marné milování*. Praha: Fr. Borový, 1940.

Mikulášek, Oldřich: *Ortely a milosti*. Praha: Československý spisovatel, 1959.

Mikulášek, Oldřich: *Pulsy*. Praha: Mladá fronta, Práce a svoboda, 1947.

Mikulášek, Oldřich: *Svlékání hadů*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

Mikulášek, Oldřich: *Tráva se raduje*. Praha: Fr. Borový, Praha, 1942.

Mikulášek, Oldřich: *Vinohrad*. Praha: Odeon, Praha, 2004.

Petříček, Miroslav: *Oldřich Mikulášek – Rozpory a jednota tvorby*. Praha: Československý spisovatel, 1970.

Zábrana, Jan: *Celý život (I)*. Praha: Torst, 1992.

Články, studie a recenze:

Bílek, Petr. A.: Jiří Pištora – recenze vyznavačská. *Labyrint Revue*, 1993, č. 9/10, s. 21-22.

Harák, Ivo: Mezera v paměti. *Severočeský regionální deník*, Duben 1994, s. 14.

Holý, Jiří: Generace 60. let. *Česká literatura*, 1996, roč. 44, č. 2, s. 146-159.

Karpatský, Dušan: Svět kvůli naději. *Plamen*, 1962, č. 2, s. 113-114.

Kubíček Miroslav: Autorské osudy. *Internetový časopis Texty*, 2004, č. 35. Dostupný z WWW: <http://www.inext.cz/texty>.

Král, Petr: Jiří Pištora - Mezery v paměti. *Svědectví*, 1985, č. 74, s. 499-500.

Langerová, Marie: Generace sirotků. *Tvar*, 1999, roč. 2, s. 1,4-5.

Langerová, Marie: Tichounek bílé malé hrůzy. *Literární noviny*, 1994, roč. 28, s. 8.

Machonin, Sergej: Poezie mladé Hané. *Literární noviny*, 1956, roč. 35, s. 4.

Milota, Karel: U hranic staré a nové poezie. *Plamen*, 1966, č. 5, s. 145-148.

Moldanová, Dobrava: První kroky časopisu Tvář a básnické debuty z počátku 60. let. *Host*, 1996, č. 6. s. 30-39.

Pešat, Zdeněk: Na řadě je Oldřich Mikulášek. *Literární noviny*, 1998, č. 18, s. 5.

Stöhr, Martin Josef: Pásmo - Jiří Pištora. *Host – literární revue*, 1996, roč. 6, s. 41-106.

Trefulka, Jan: Čtyři jednou ranou. *Plamen*, 1961, č. 12, s. 120-122.

Valouch, František: Slasti a úzkosti Oldřicha Mikuláška. *Literární noviny*, 1999, č. 48, s. 8.